

Олексій Дмитренко
ШОРСТКА МОЯ ОТАВА
ЗАЦВІЛА...

Поезії

Дмитренко О. М.

Шорстка моя отава зацвіла / О. М. Дмитренко. — СПб.: АНО «ИПЭВ», 2008.- 279с.

ISBN 978-5-91460-010-2

Санкт-Петербург, ця навдивовижу прекрасна північна Пальміра на берегах Неви, став містом останніх книжкових видань Олексія Дмитренка, одного з найталановитіших майстрів художнього слова України. Його книги прози «*Земля небесна*» (2002) і «*Де береться Дніпро...*» (2004) - пошукові видання, написані передусім на основі суворого документа, знайшли щиру прихильність не тільки Українців на берегах Неви. Колоритне українське слово лауреата найвищої літературної премії України, освяченої ім'ям Тараса Шевченка, близьке душі й зрозуміле найвимогливішому поцінувачеві літератури.

Назва «*Шорстка моя отава зацвіла*»-художня метафора, що стала символічною знахідкою. Це, сказати б, несподіваний, пізній квіт, на який відважується, здається, вже скошена рослина. Після десяти колоритних книжок прози - найчастіше з цікавим художньо- документальним відсвітом, раптом маємо збірку самобутніх поезій різних років, що пояснюють особливо тонкий ліризм «дмитренкової» прози. Поезії надзвичайно колоритні. Й з'являються вони уперше книжковим друком

БАРВИ ПОЕТИЧНОГО СЛОВА

Олексій Дмитренко не вперше приходить своєю творчістю до української громади Санкт-Петербургу. Звитяжними меценатськими зусиллями земляка, що нині мешкає у “північній Пальмірі”, залюбленого у рідний край полтавця Анатолія Миколайовича Асаула були видані дві книги прози знаного майстра письменницького цеху України, лауреата Національної премії ім. Т.Г.Шевченка Олексія Максимовича Дмитренка.

Ті книги “Земля небесна” та “Де береться Дніпро” швидко розійшлися по північно-західному краю Росії, несучи читачам життєдайний спомин про отчий край, “де щирі зорі, чистий став й до неба свічі тополіні”. І ось тепер за тих же умов і зусиль з’явилась книга поезій та поетичних перекладів “Шорстка моя отава зацвіла”.

Один мудрий чоловік дуже влучно мовив: “Захоплення зникає, коли починаєш його пояснювати”. А тому, не моя то справа літературознавчо чи, тим паче, критично оцінювати збірку поезій. Скажу лише, що читача чекає справжня насолода від зустрічі з барвистим поетичним словом, котре навдивовижу щедро насажене глибоко закоріненою патріотичною любов’ю автора до України, позначене віртуозним хистом поета засобами яскравої образності посутньо впливати на тендітний механізм людського сприйняття, що в свою чергу, допомагає людині звільнитись від охлялості душі, нівелювати духовне сум’яття спричинене бурхливим сьогоденням і налаштувуватись на панорамне осягнення буття. Все це, зрештою, робить людину мудрішою, свідомішою і чуттєвішею в її постійному герці за життя.

Висловлюю щире подяку автору Олексію Максимовичу Дмитренку та видавцю книги Анатолію Миколайовичу Асаулу за надзвичайно вартісний духовний подарунок закордонним українцям в Росії.

**Генеральний консул України
в Санкт-Петербурзі**

ДЕТОНАЦІЯ БОЛЮ

І що воно за час пішов — прозаїки лають поетів, наголошують на тому, що проза, це — пуп світу, а самі, в міжчасі між тими прокльонами в бік поезії і виверганням товстенних книжок прози... все ж пишуть вірші або ж моляться на поезію.

Олексій Дмитренко не належить до таких лайливців. Поезія віддавна входила до його робітні дверима, а не шукала можливості потрапити туди через квартиру. А я берусь сказати кілька добрих слів про його вірші тільки тому, що не одна з його поезій, як на мою гадку, поширює межі облюбованих тем і можливостей сучасної української музи.

Відомий прозаїк, прекрасний живописець, він у кращих своїх поезіях, а такі пропонувані тут «Наснився, сину, ти...» і «Кривава Мері» відкриває для нас цікаві грані сучасного світу. Тривога екологічна, така пекуча, така болюча дуже органічно поєднується з тривогою про майбутнє молодого покоління. Вири анархізму і всюдозволеності анічим не кращі від тугої обороти, якої сахається молода душа. Олексій Дмитренко має біль у душі і вміє висловити цей біль, передати його всім, примусити всіх переболіти. Детонація болю така потрібна, така необхідна, вона примушує задуматись багатьох над проблемами сучасними і вічними, а коли людині болить, вона шукає виходу.

Вірш «Кривава Мері» нагадав мені поезії не так давні, як призабуті, поезії двадцятих-тридцятих років, коли поети активніше виходили на прю з гідрою міщанства, коли вміли писати про це і часто влучали в ціль. Сучасна поезія не дуже активна в цій війні. Обстоюючи людину перед зажерливістю оманливих вигод, б'ючи на сполох саме там, де точиться вічний бій між чистотою і брудом, між ніжністю і вульгарністю, поезія завжди знала своє місце. Вир почуття справжнього, невигаданого полонить і нас із вами — ми задумуємось разом з автором, ми переболуємо разом із ним, ми вдячні йому за цей біль, який він так вистраждано розділив із нами.

Іван ДРАЧ,
Герой України, народний депутат України, лауреат
Національної премії України імені Тараса Шевченка

ПОЕЗІЙ РІЗНИХ РОКІВ

ПОЧАТИСЯ ЛЮДИНОЮ З ГРОЗИ

Червнева ніч,
ця рівна дневі ніч,
викрешує вогонь з червоного тюльпана.
Тріпоче дощ,
радіє дощ в мені —
вицокує
то форте,
то піано...

Таке багаття —
мов на цілий світ!
Варавить грім,
шаліють блискавиці —
аж кришталеві плечі верховіть
прогнулись до землі,
щоб не зломиться.

Я рву траву в кропив'яний мішок,
натоптую руками і ногами...
Живу грозу,
що я дитям знайшов,
ген чутиму й за білими снігами.

Мов залоскочений,
сміюся і тремчу,

і страшно, й трепетно у мить таку початись — людиною з грози!

І я щодуж кричу:

«Перуне грізний, став мене на чати вогню святого. Й вір: я збережу до скону днів моїх жагуче палахтіння душею пращура проведену межу, що розділила час на світло й тіні.

Я збережу, підтримаю вогонь, в дощах не дам відсиріти й хмизині. Рокоче грім — і тисячі погонь крізь тьму біжать у грозове низиння.

Бо всі зачаття — там, і тайно дії—там...

Звідтіль ще блискавиць ясне коріння. Вогненне дерево з долини вироста, черпає з неї сили для горіння.

Ця літня ніч...

В гнізді пташа росте, світанку ждуть дідівські гострі коси, у хащі папороть, мов полум'я, цвіте, і жінкою стає дівчисько русокосе.

Червнева ніч, ця рівна дневі ніч, ніч буйства трав, зухвальства та безсоння, лобами б'ються хмари навісні — й на землю щедро сіється озоння.

22 червня 1980

***

Благословись,

як день...

І зацвіти

трояндово

у просинь світанкову.

Одна молитва в мене, —

Слово моє, — ти!

Беру тебе на щастя,

мов підкову!

1961

ПЕРЕСТОРОГА

Неначе сон –

Солодка незалежність!

Вичавлюймо із нищих душ раба.

Під старшобратгям ми,

необережні,

забули істину

що й воля — боротьба!

Тут особливий герць.

Бо шлях прокласти

до скарбу може й рвач.

Той, що, мов кріт, *гребе*;

він горне й горне,

на чуже рукастий,

дере по-чорному

червоне, й світло-голубе.

Та—зась йому.

Ми гідні світла й долі.

Лишень не відкладаймо на колись.

Народе мій!

Щасливий будь у волі. Але не спи в ній.

Мов титан — борись!

21 серпня 1998

З можливих неможливостей
приходимо в життя,
з довіри чистих уст,
із трепету сердець.

Сто ясновидців
нам не скажуть до пуття,
де буде наш кінець,
а де майбутній день.

Як із зерня стебло,
а із стебла зерня —
проростемо в синах,
як в наших днях батьки.

Й чиясь колись журба,
колюча, мов стерня,
прокотить по щоках
пекучі два струмки.

Й почнеться новий круг
народжень і вмирань.
Але вже буде жить
твій погляд і твій дух!
Хтось — викапаний ти —
веде твою спіраль.

Чуй: над тобою — ТАМ!
він взяв твою ходу.

Ти пробудився весь,
ти враз озвався десь,
пробігся по росі,
дощем війнув з небес...

А син росою вмивсь —
в долоні взяв тебе,
відбився в комусь сам,
і ти,

мов ти, —

воскрес!

2 грудня 1976

МІЙ вічний оберіг

Синам Олесю й Олексійку

Сніги й сніги...

По горло і по зав'язку
сніги...

А нам виборювати

Україну треба!

На зламі роздоріж,

освенцимів,

кровотеч

ми мусимо не бидлом стати,

а—народом!

Вкраїнонько,

тобі це до снаги.

І годі в старшобратті

м'яти ребра.

Бо скільки ж то

від волі було втеч,

і скільки роду рідного

було в нас переводу!

Ще від Аттіл,

від князівських часів,

не від Адама,

ген,

аж від царя Гороха,

ми мріяли про єдність
серця й рук,
про українний,
предківський засів,
що зблискував у жарті скомороха,
аби збудитись
в гордім слові:
рух!
Через століття,
ні — тисячоліття!
...Був смерд
і був кріпак.
Дубове віття
над ницістю звисало
хіба ж так.
Нас, як баюру,
вздовж і впоперек
топтало

Сніги й сніги...
і води з весен
талі
текли в Дніпро —
в поліття й лихоліття.
Ми вже були.
Десь зникли й ожили.
Були—як орії,
поляни...
Були Руссю...
Ми вірили у стежку,
в Сонце
і добро...
У Крим по сіль впрягалися воли,
і матері косою русою
і темнорусою
прив'язували нас до хат,
до рік і гроз,

до рідного порога
і до берега,
де падали дощі,
де зерня у ріллю
з теплом небес —
як благодать —
лягало.

Дух пращура—
мій вічний оберіг,
його від батька взяв
і в сина переллю —
хоч як душа в терзаннях знемагає.
Моя земля —
дніпро-карпатська синь!
де є ще край такий
у Божім світі?
Як прагне сокіл
винозорий висоти,
так України донька
а чи син
до високості линуть
в дум зеніті,
щоб ти змогла
Собором
вознестись!

1999

***

Море,
шалене море
з горлом,
дужчим за горни...
Хвилі до мене горне,
котить за валом вал...
Стати б йому
на горло,
крутнути його,
мов жорна... —
тоді вже
і мав би право,
як рінь,
шліфувати
слова.

1960

ТЕЧЕ ДНІПРО

Василькові — братові

Тече Дніпро у Бога під крилом,
в Дніпрі в тім — доля цілого народу.
Ріка — коріння дерева,
що в крону потягло
джерел стовічних
чистоту і вроду.

Які меди на золотих устах
історії!
Яке криниць відлуння
сонцебризне!
Хоч брат не раз справляв по брату тризну,
і в'яла квітка в зав'язі —
пуста...
Де зникла — РУСЬ?
Де витік у ріки —
в чужім болоті?
в затінку берези?...
Де сокіл винозорий,
що з руки
злетів
і жертву смертю протверезив?

Означ мені Початок і Кінець,
пробач сум'яття Духу і вагання —

чи ж бо ставав мій пращур під вінець
в месопотаміях

а чи долинах Ганга?

Відкрий,

мов очі,

зела таїну,

що на волах в чужинах мандрувала

як хвиля Півночі

в годину навісну

погнала орія за дикі перевали.

І в джунглях там

мій мудрий хлібодай -

те, може, в снах

колись

комусь наснитися

(його, о доле землеробська,

привітай!..) — посіяв латочку

провіщої пшениці.

Вродило золото!

Дорожче всіх чудес,

воно народ мій гнаний згуртувало,

й через віки він не пропав,

не щез,

на мажах знов потягсь

до перевалів.

За талими льодами,

у степи,

ще молоді,

що в Бога рук просили.

Святий Дніпро сльозою він скропив,

чорнозему вернув

космічні сили.

1997

В житті, у житті...
рвалось,
поверталось,.. –
іти,
в собі замкнувшись,
здичавів.
У чорний траур
зодягнувсь світанок
бо й він збагнув,
що двоє неправі.

...І от я йду впокорить дику силу,
зламати звиклу волю,
гордий стан.
Я вже ковбой безжалісний,
ти ж,
сину,
мій рідний, невпольований мустанг.

В нас різні ролі
й різна наша хитрість:
я крадуся, мов злодій,
я—твій страх;
від мене ти алюром,
чвалем,
ристю
крилато відлітаєш,
ніби птах.
Тобі ще б,
мій стригунцю,
тільки граться,
наковтуватись волі
досхочу;
мені ж
не до краси

і не до грацій,
як за тобою трави толочу.
Тобі кортить прошелестіти вітром,
згойднути квітку
чи струсить росу,
я ж
рукавом свій піт гарячий витру
і, чорним вихором підхоплений,
несуь.

Я чорносил.
Мустанга заарканю —
хоч хай легкий, мов промінь,
буде біг,
не Герострат я,
сину,
і не Каїн,
але не жить без прив'язі тобі.

Це клятва сну мого,
і дня мого,
і ночі.
Бо там,
на хижій волі,
пропадеш.
Бо там тебе потопче,
хто й не схоче,
ще й вирве серце
з молодих
грудей.

Бо там —
вовки,
і вовчі в них закони —
той, хто сильніший,
то того й гора.

Рвуть ще з лошати,
хоч не винні коні,
та їм—ніщо
ця істина стара.

Їм все — ніщо —
пролита крапля крові
мораль таких —
зчепитись зуб за зуб;
і через хижих
на Різдво й Покрову,
бездомний, ти залінеш у лозу

Щоб не знайшли
тебе. І не роздерли
лихі й голодні,
стиснувши кільце.
Та що злі звірі?
Ген,
на вітровалі,
вже ловчий жде —
узять тебе живцем.

Він на коні,
з ласо.
Рушниця в цього пана,
рука безтрепетна
і дуже вражий зір.
Не стало місця на Землі
тарпанам,
заклякла
чапля
на одній
нозі.

Бо цей
стріл-ля...
Стріляє, зачайвшись,
холодним серцем зважує набій.
Він пузо гладить,
кісточки твої вже
висмоктує:
уби-ий,
уби-и-ить,
уби-и-и-ий...

Мерзенний постріл у живу істоту
й сповідання
честі й доброти,
удар в життя,
що не впилося достоту
красою краю, де ти народивсь.

Вдаряється
грудьми о землю птиця;
тріпоче в пастці спіймане звіря,
над тихим сном,
що вранці дітям сниться,
сльозою
умивається зоря.

Не хата в зелень
вквітчана святково
(а, Боже, що це? —
«Жигулі»?!).

Авто чирками вбитими
уквітчане...
Чирки в болоті ряску їли,
в твані, в бовтанці-траві...
А тут мисливська куля... —

« » , - ... ; ,
... ,
, - ,
, ,
!.. , ?
, ? ?
? , , ...
, —
, ( ) , ...
— :
,
...
— ,
... ,
, ..
—
, .
, ,
...
...
,

на клич летіли й потрапляли в сіть...
ловились на таланті,
на природнім дарі — по тембру звуку
визначати відстань до... джерела, до
манка.
... А там чекала налаштована пастка.

1979

БЛАГОСЛОВЕННЯ

*АНАТОЛІЮ АСАУЛУ –
Моєму доброму братові
В другихо лінії Мами*

Того не знаю –
чи світили зорі,
і ріки з Півночі не знаю чи текли...
Явилось Слово
і сльоза прозора,
і до життя
той,
ще найперший клич.

Клич пращура мого.
І хай навколо
кипіли гори,
вирував вулкан –
а він поніс зерня
й млинове коло,
що відпустив на сушу
океан.

З води — на берег,
де лиш чорт з рогами,
та ліс дрімучий,
та ще смерть сама — ступив на твердь
з руками і ногами
ще дикими,
такими,
як у мавп.

Того не знаю —
чи сміялись зорі,
й чи з моря в ріки потекла вода...
Мій пращур їхав
на кривій ресорі
й ідею
руху від огню
подав.

Ще й з воза ноги звів,
ще й кресало
добув,
і люльку кріпаком набив.

У Крим по сіль...
Та мрія не згасала —
і він ракету з рогози зробив!

Чумакував мій гречкосій,
що ледве не
з'їхав возом на
Чумацький Шлях.
Нагнав цвяхів
козацьким оселедцем
у п'яти ляха,
турка
й москаля...

Того не знаю —
чи вмирили зорі,
й чи висихала без води ріка...
Та пращура,
як воїна в дозорі,
оберігає вже й моя рука.

Бо він — в мені,
в тобі,
у нас з тобою.
Немов повітря!
Зникне —
пропадем...

Молюсь на нього
і стаю до бою,
хай дух правіку
в жилах одгуде!

Погрузло в землю,
стерлося каміння.
Дороги пращура —
втонувлі кораблі,
замулені,
підірвані на мінах,
пониклі квіти на сухім стеблі...

Та все ж,
святі — мов свято.
Це я знаю.
Із ночі вивели
і в день цей привели.
І я живу,
бо вічно починаюсь
з шляху,
що переміряли воли.

У світ наш дивляться
жагучі предка очі —
небесні,
карі,
чорні, мов терни...

О, пам'яте,
крізь горобині ночі
їх—
блискавицями й громами — поверни!

Все поверни!
До крихти,
до пилінки.
До океану час цей відкоти.
Хай праслов'янин оживає з глини
і з дерева життя бере плоди.
А потім кличе
з неба Прометея,
з ним викрадає у Богів огонь...
Що Зевса гнів?
Ми дух козацький,
силу,
мов Антеї,
із материнських беремо долонь!

Все оживи:
стрілу й глуху печеру,
жарину незачахлу й попілець,
важкого мамонта,
та ще залізну еру,
що злі мечі схрестила,
хай їм грець.

Стопчи босоніж ряст,
наляж і на колеса,
ракет огромом
ствердь свою печать;
промуч до крові,
поклади під леза,
я заново готовий все почать!

КРИВАВА МЕРІ

Як це пікантно, ніжно, імпозантно —
ми вперше у житті пили «Криваву Мері»,
в томатний сік лили пекучий спирт,
і ти, жагуча, прочиняла двері,
Кривава Мері, о вогненна Мері!

Така пікантна, звабна, імпозантна,
що в колі друзів зачинався спір,
кому із нас впиватися красою,
кому змочить уста дівочою росою,
й кому жувати лиш голландський сир.

Огненна Мері, о зваблива Мері,
ув оксамиті, мов з огню червонім,
а тіло матове, як та слонова кістка,
і нас крізь кришталеві передзвони
безтямно кидало у трепети і млюсть.

Витала музика, не гасло й гасло бра,
ми веселилися дитинно і простимо,
хто танцював, хто повну чару брав,
на тебе, згубо, славно позирав,
зухвало пив за щастя та інтими,
зваблива Мері, о жагуча Мері...

Ти всім подобалась. П'янка з тобою гра
захоплювала й викликала подив.
Розгойдане, мов прапор на вітрах,
твое шаленство забивало подих,
пекло і гріло, й ніжило щораз.

З нас кожен знав, що ти одна-єдина,
аби спізнати, що робить хміль з людини,
могла спалить, бездумно спокусити,
погріховодить хтиво и ненаситно
до крику півня аж нічні години,
жагуча Мері, захмеліла Мері.

Висів коромислом, звивавсь під стелю дим
хльостким ласо із губ метались кільця,
з ковбойською погордою умільці
дивились на скромняг, мов на тубільців,
на трон курців виносили завжди.

Мовчазний у кутку, дививсь, принишк;
розперезались наглі серцеїди.
Та кожен міг згоріти, як сірник,
від тебе запалившись, мов сірник.
To be or not to be! Життя або п'ятьма Аїда!

Сп'яніла Мері, о нестямна Мері...
Застільні теревені й анекдоти,
мисливські побрехеньки, жарт і тост,
чиясь погріховодності скорбота
і чийсь колючий, мов наждак, норд-ост...

І, як ведеться у пристойнім мирі,
«стихи» читали віршомази щирі
про лоскитність недоспаних ночей,
і падала сльоза з закоханих очей,
посоловіло відданих лиш лірі,
нестямна Мері, гріховодна Мері...

А потім танці, танці до упаду,
стрибав хтось, падав, дригався, мов кінь,
гра «в пляшку», в «підкидного», потім кінг,
і вже гойдала в преферансі кін
фортуна, раз по раз нагадуючи зраду.

Під ранок, хто живий, ану-мо встань-но,
пройди рівненько «по семи дошках»,
постій чи на ногах, чи на руках,
«Криваву Мері» поцілуй востаннє
і переможно запроси на танго.

Ех, танго, Мері, гріховодна Мері,
сміх, перелюбство — ось твоя стихія,
наслати у мізки підпилих туману,
із ніг на голову геть все перевернуть,
кошмари в сон вразливому навіять.

Ех, танго, та-анго!.. Що за чортівня —
чиясь рука мій сон нараз спиня...
Невже ти й тут мене бажаєш звабить,
Кривава Мері, рокова секс-бабо,
а я, безвольний геть, тремчу, немов ягня?

О згубо Мері, захмеліла Мері!
Товчуться десь по стелі домові,
химерить світ в блудливій чудасії,
вже знято масть, і карти, мов живі,
лягають то побіч, то в голові,
щось лиховісне прагнути навіять.

Червоний оксамит горить огнем,
вогнем спалахують твої нестямні очі.
Крізь крик несамовитий серед ночі
о кості любасів ти ніж безжальний точиш...
б'єш прямо в серце... й оком не змигнеш...
сп'яніла Мері, о бездушна Мері...

Злостивий регіт... Чийсь панічний жах...
твої холодні, як мурашки, пальці
по тілу лізуть. В любаса-страждальця
забилась в п'ятки трепетна душа:
а кров стікає з кінчика ножа...

...В червону чару лється чистий спирт:
отрута в нім — той мертвий, той сліпий...
Таки ж казали, о не лий, не пий,
не піддавайся звабі злої Мері,
що до підпилих прочиняє двері
лиш міру втрать, на зіллі оступись.

Кінець. Кі-н-не-ець всьому, що проростало
в богемності шукало чистоти.
Звихнувся світ, сп'янілий світ, бо ти,
вогненна Мері, все в нім потоптала,
позаливала очі і роти.

Кіне-ець. Кінець. Спалахує,
світанок
душа горить й так хочеться води.
Зів'яло чорноцвітом ніжне танго
й любов до тебе зникла назавжди,
пекуча Мері, о Кривава Мері!..

1979

ОБІРВАНИЙ СОНЕТ

Галинці, сестрі

Я п'ю самотність. І невтішний вітер
з лица не зітре кам'яну журбу.
Згасили цвяхи серця боротьбу —
і ти став сірий і далекий, світе.

А був же день... У Говтву голубу
на путь щасливу кидала ти квіти.
Пливли літа. І бавилися діти,
як ти садила на межі вербу.

Невже й для мене, сестро, в тім гіллі
лишила вічні болі та жалі
і квіткою схилилась на могилі?!

Грудень 1959

***

Хай, пене, краще кулі злі мовчать
і, мов на дріжджах, виростають дорожнечі,
хай ув очах зневірених печать
лихоїдолі,
що сутулить плечі...
Та в стопекельних «хай»
не занехай
на мить одну,
на мить
і на хвилину
той дух,
Що й із могили вироста
молитвою за вільну Україну.

1992

***

Виривай моє серце з грудей,
до губів припавши губами...
Доля віру нам з ласки пряде
і від страху за скоєне збавить.

Випивай моє серце до дна
і відтеплюйся у щирому слові —
я тобі розповім, як сніжина одна
задзвеніла джерельцем любові.

За невольні образи мене ти прости
й напусти у наш світ зорепади,
нелукавий од роду і дуже простий,
почуття я не можу приспати.

Звесели моє серце, в надії зігрій —
і коханням живим освятиться.
В Україні моїй найясніша із мрій
на крило стає трепетне птиці.

1991

НАРОДЖУЮСЯ В СИНОВІ

Олесеві й Олексіюку - синам

Того не знаю, чи світили зорі,
і ріки з Півночі не знаю, чи текли...
Явилось слово, і сльоза прозора,
і до життя той, ще найперший клич.
Клич прашура мого. І хай довкола
кипіли гори, вирував вулкан –
а він поніс зерня й млинове коло,
що відпустив на сушу океан.
З води — на берег, де лиш чорт з рогами,
та ліс дрімучий, та ще смерть сама —
ступив на твердь з руками і ногами
ще дикими, такими, як у мавп.
Того не знаю, чи сміялись зорі,
й чи з моря в ріки потекла вода...
Мій пращур їхав на кривій ресорі
й ідею руху від огню подав.
Ще й з воза ноги звисив, ще й кресало
добув, і люльку кріпаком набив.
У Крим по сіль... Та мрія не згасала –
і він ракету з рогози зробив.
Чумакував мій гречкосій, що ледве
не з'їхав возом на Чумацький Шлях.
Нагнав цвяхів козацьким оселедцем
у п'яти пана, хана й короля
Того не знаю – чи вмирали зорі
й чи висихала без води ріка..

Та пращура, як воїна в дозорі,
оберігає вже й моя рука.
Бо він в мені, в тобі, у нас з тобою.
Немов повітря! Зникне — пропадем...
Молюсь за нього і стаю до бою,
хай дух правіку в жилах відгуде!
Погрузло в землю, стерлося каміння,
дороги пращура— втонулі кораблі, з
амулені, підірвані на мінах,
пониклі квіти на сухім стеблі...
Та все ж, святі — мов свято. Це я знаю.
Із ночі вивели і в день цей привели.
І я живу, бо вічно починаюсь
з шляху, що переміряли воли.
У світ наш дивляться жагучі предка очі —
небесні, карі, чорні, мов терни...
О, пам'яте, крізь горобині ночі
їх — блискавицями й громами — поверни.
Все поверни! До крихти, до пилинки.
До океану час цей відкоти.
Хай праслов'янин оживає з глини
і з Дерева життя бере плоди.
А потім кличе з неба Прометей,
з ним викрадає у Богів огонь...
Що Зевса гнів!
Ми силу, мов антеї,
із материнських беремо долонь!
Все оживи: стрілу й глуху печеру,
жарину незачахлу й попілець,
важкого мамонта та ще залізну еру,
що злі мечі схрестила, хай їм грець.
Стопчи босоніж ряст, наляж і на колеса,
ракет огромом ствердь свою печать;
промуч до крові, поклади під лева,
я заново готовий все почать!
... І в доброти немало, знаю, зла є,

однак, куди б розвій нас не загнав,
дух пращура в собі благословляю,
забуті очі й зниклі імена.

За віком вік Земля довкола Сонця
несе мій рід, мою і плоть, і кров.
Народжуюся в синові, щоб сон цей
помножила ще й синова любов.

1971

О ДОЛЕ КЛЕЧАЛЬНА...

За овидом овид –
від неба й до неба!..
Любить Україну
безмежно нам треба.
Не зрадить ніколи
бодай на хвилину
дочірньо,

синівно,

душею щоб линуть
в зелені свічаддя
її тополіні...

Без жодних вагань,
у набожній молитві,
як воїн безтрепетний,
в праведній битві
покласти життя,
коли виникне:

тре-ба!!!

О, доле клечальна —
від неба й до неба...
Батьки до одвірка
прибили підкову –
щоб квітти безкраю
і день наш, і мова..

Та чорна звізда
враз повисла над краєм —
мій рід,
мій народ
од недуг вимирає...

А тут ще врожай
на панів та гетьманів,
окрадена воля,
і шлях наш в омані...
І, синку, мій сину,
боротись нам треба —
від краю й до краю,
від неба й до неба!

О, Доле клечальна...

1992

НАД ОПОЛОНКОЮ

Цей дім зчужів.
та не прийти не міг:
душа, аж нила,
так за сином скучив я.
Впустили,
і примовкли, мов німі,
до столу збилися тісною купою.

Моя колишня,
гості та вітчим...
Кімната у теплі та розпашілості.
Знітилися. І раптом:
«Ти за чим?» —
«До сина я... Пробач, не відчужилось ще...»
«То що ж, заходь, коли уже прийшов...
Сідай, частуйся». — Бач, яка okazія...
«Я до Олеся. Дома він?...» —
«Сашко?—
зудосвіта рибалить,
на каналі десь...»
«Рибалить? Сам? Один?...» —

рипить жалючий сніг,
злим віщуном тріщить Дніпро під кригою.
Не чую вже свинцем налитих ніг,
б'юсь у тривозі,
серце птахом скрикує...

Мурашить світ,
кожухи скрізь одні,
рибалки розпашілі,
хто «під мухою»...
Вирує риба на голоднім дні
в танку щасливім під пахущою макухою.

Ловися, лящику, на мотилька,
в теплі на ящичках не застудитися.
Клюй, рибко, не зривайся із гачка,
мій сомику, в підсак ходи сюди ти сам...
Мороз шпигає в пальці рук і ніг,
від берега до берега лід колеться.
Аж глядь —
дитя, посиніле, мов сніг...
на вуха тягне шапку за околиці.

Й залякле геть,
без риби і без сну
м'якушку з хліба слиною напташує...
На вітрі над полонкою зігнувсь
мій син,
моя маленька пташенька.

1980

ДРІМАЄ МІЙ НАРОД

Дрімає мій народ,
мов лев на п'єдесталі...
Ще трохи драгувань—
він скочить,

заричить!

Не стримає той гнів
прихід нових тиранів,
коли невинну кров
притягне геноцид.

Він вибухне ураз—
вулканно й непоборно, зруйнує мурів твердь,
сліпих лакиз заслін.

Плекав не зашморг він
а—волю і соборність,
не для жебрацтва
зводився з колін.

Його—о скільки ж!.. — шарпали стихії,
на Південь гнав потоп і льодовик;
стеги й стеги,
чужі стеги

сухії...

Не зміг там жити

без Дніпра,
не звик...
Тоді й подався знов
нетяга мій
в дорогу —
на мажах, на волах,
мов з ірїю птахи.
Вітри та зорі,
гей-но, круторогі,
їдімо з ним
крїзь терни та страхи!

Карпати, море Чорне, Дїн, Полїсся...
Ще й очі Долі —
чисті, як сльоза!
Мїж цих святинь сам Бог йому колиску
до хвиль Дніпра навіки прив'язав.

Він тут,
де ясні зорі й тихі води,
мов дерево життя,
навік заякорив,
дуб-нелинь мій небаченої вроди
в розлогості гаїв
ї стрункості борів.

Тут вигойдав дїтей,
у цїй святїй колисцї,
де грає море золотом пшениць;
ячмінь вусатий до волошки близько
в цілунку тягнеться,
ще й мліє, пада ниць...

А жи-ито!
Як закрасувалось жито,

щоб соловей-орфей відщебетав!
Рулади серця!
Так би вік прожити,
як оця пташка,
грудочка проста

Дніпрова радосте моя,
моя і рано...
Для мене ліки ти
від болю та образ.
Зеленокосій, барвінково вбраній,
тобі о
свідчуюсь в любові
я щораз.

З чужих чужин
до тебе завше лину,
зігрій, благаю, душу,
відморозь.
Люблю й любитиму до скону,
до загину
у спалахах весняних повногрозь.

Свята й окрадена...
Майданні геть промови —
яких спокус я тільки не спізнав!
Медових уст солодша твоя мова,
Її Шевченків,
незнищений знак.

У Божім храмі —
щедра та багата... —
джерелами у снах до мене линь.
Святі чуття в слова чи ж увібгати,
чи ж відвести гірку Звізду Полин?!

Немов ракет шереди —
сосни й сосни...
А риби!
Ягід!
А яких грибів!!!
В поліській казці
од весни й до осені
я слухав горлиць —
диких голубів,
в чорнобильському краю —
те пам'ятаю досі я — мій журналістський день
від голубів.

Перед очима все:
зубища екскаватора,
ще й ошаліле ревище машин...
Той, поміж сосен, шлях,
мов голка провокатора,
морозом-зойком
мозок мій прошив...

Напружив усього,
мов динаміт,
тривогою
і сумнівів гірких передчуттям.
Той мирний атом,
коли мав би змогу я,
то прикопав би
у найглибшій з ям!..

Бо я, мов ти,
Українонько,
розтерзаний,
терплячий, змовчазнілий — хоч пече.
Веду до тебе в болях,

ПІД ДОЛЕНОСШСТЬ

Цей наш парламент,
як зрадлива жінка, —
Гендлює, і фліртує,
і вже спить, з
добувши блага:

хто поста,
хто — шинку,
хто — гуму,
щастя, краще від копит.

Такі ж були ревнівi демократи,
такі ж горластенькі,
такі ж бо правдюки!
Словами піднімали стелі,
мов домкрати,
ані задиринки на лініях руки.

Які наївні натовпи і мітинги,
в кістках зашкалює радіаційний фон..
А тут в очу плющиться:
«Ваня... Петя... Мітя, лгі!..»
У перший,
другий,
третій мікрофон...

Тасуй «картішки»,
набивай портфелі,
обранцю мас,
козтрна наша масть,
хай гнеться шлюхою
народ твій на панелі,
неперебутній ти ж,
імунний,
всласть тобі і власть.

О, нерозливвода,
ці «двісті тридцять дев'ять» -
ядро, кулак, несхитній моноліт...
Опудало примарної ідеї,
не здатне за народ свій відболіть

Народ довірливий
і вже «прихватує»,
і хочеться,
і колеться
оця в достаток гра...
Та пам'ятати варт:
розкутому ланцюг тримати всує,
якщо сидить в печінці
не «урря-а-а!»

Такі ж святі
та божі демократи —
зарплата в кожного
по чотирнадцять
(по чотирна-а-адцять аж!!!)
зарплат...

А ти, народе,
скній,
піддоленосність
красти навчися,
хай лиш дурні сплять!

СМЕРТЬ КОВАЛЯ

Хтось сказав...
Я серце — шмат металу —
на ковадло відчаю поклав.

Я не йняв,
що коваля не стало,
бо вогонь в горні його палав.

Хтось сказав...
Мов жорнами крутими

СТИСЛО МОЗОК:

біль,
невіра,
щем...
Впав коваль,
а молот свій притримав —
і той вдарив по ковадлу
ще!..
Хтось сказав...

У сивий біль Черкаси
врізалися,
не пройти труні:
Василя у гості до Тараса
несли коні,
ой не вороні...

Обірвало струни...
Я не вірю?!
Ніби вчора:
Соснівка свята,
і слухач, захоплений надміру,
просить Слова,
як огню плита.

І Василь в сорочці-вишиванці,
мов факір, тримає чаром зал.
На те місце, де б стояти крапці,
падає сльоза, чиясь сльоза...

Він сказав
(в ту мить не блідий Місяць —
клекотав вулкан з-під чорний брів!),
він сказав,
що нам би більше місця
й гострих лез,
якими Батько брив.

Він сказав пізніше:
«Мамо, Дай нам
щось подібне до борщу, а я...»
і приніс загорнену охайно
книжку Симоненка Василя.

...Тітка Ганна,
сива пізнім щастям,
п'є синівну мудрість в сотах рим,
то Василь,
мов на святім причасті,
підписав їй власну «Тишу й грім».

Тітка Ганна, а чи день, чи вечір
виглядає сина Василя.
Тільки ж серце –
не розбитий глечик,
і у болях чорних –
не рілля

Смерть жива
і злі одвічні болі
в кого, не знаю, матері нема...

Це пробачте, якось мимоволі...
Мати ж залишилася сама.

* Вірш написано тільки-но почув про смерть Василя Симоненка, в читальній залі гуманітаріїв КДУ, в ньому перегук із віршем Миколи Сома, про кого в мене була розмова з *живим Василем*. Той Сомів вірш називався «Матері колишнього друга». Рядки з вірша «*Ні не той... Не той тепер Василь*» супроводжували негативну публікацію в університетській багатотиражці «За ралянські кадри» (газета «За радянські кадри» від 24 квітня 1957 р., тридцяте число).

**ЧЕРКАСЬКА ОСІНЬ. 1962 РІК,
САНАТОРІЙ «УКРАЇНА»**

*Світлій пам'яті Василя
СИМОНЕНКА*

День, як сльоза,
горів
і раптом — висох...
До ніг упала ніч —
зітерта мідь зорі.
Ми йшли не кваплячись, —
туге озоння лісу,
меди міцні, мов жінка на порі.

Ми йшли між сосни...
А позад лишились
людська безвихідь з криком півлегень,
рілля недоль
і річища історій,
і тьма надій
на завтра
і на день...

Стояв перед очима санаторій —
хрипкий,
чутливий,
зболений,
як нерв...
... А він мовчав,

і та бентежна тиша
зламалась гнівом чорним
у бровах —
так ніч клечальна
грозами колише,
й дуби регочуть на семи вітрах.

А він мовчав—у віхолі ілюзій,
У безвісті надій,
забитих наповал...
Мовчав,
як породілля у напрузі,
як той дванадцятий,
найдужчий моревал.

*Коли б усі одурені прозріли.
Коли б усі убиті ожили,
То небо, від прокльонів
посіріле,
напевне б, репнуло від сорому
й хули...*

А він мовчав...
І вже не блідий Місяць —
козацький дух ярів
з-під чорних брів:
нам би ТАРАСА!
й трохи більше місця!
Нам бурелому!
а не зливи слів...

А він мовчав —
лобастий,
мов з граніту,
лице змарніле,
ніби вощане...

О, скільки правд
розкидано по світу,
і скільки вір
життя іще зітне!

*Уже народ — одна суцільна рана,
Уже від крові хижіє земля.
І кожного катюгу і тирана
Уже чекає зсукана петля.*

.. .Немов сьогодні:
в соснах — санаторій...
І крик легень услід,
як сто погонь...
Скрегочуть жорна у глухій коморі,
і тітка в піч просовує вогонь...

А десь — ракети й хмари бурякові,
а Десь — троянди,
й раптом... Герострат?!
У тихий щем згинаються підкови,
як день новий викочує на старт...

*Творіть красу! Дерзайте і не спіте!
Та пам'ятайте, що над вами — я.
Готовий вас убити і спалити,
Щоб обезсмертити своє ім'я...*

А він мовчав,
як воїну дозорі,
затиснувши у серці сніп тривоги...
На цвинтар ночі поглядали хворі —
і задихались груди від знемоги.

А ми все йшли
під дивоколом сосен —
небавом,
навпрошки,
й на повен зріст.
На гострі дрібки шаткувала осінь
козацьким сонцем
відшумілий лист

І падав прах,
просіяний крізь сито
і ми тонули в тисячах обнов
і так жадалось
знайдене й прожите
в дитяче літо повернути знов

*Є тисячі доріг,
мільйон людських стежинок,
Є тисячі ланів, але один лиш мій.
І що мені робить, коли малий зажинок
судилося почать на ниві нерясній?*

*А він мовчав —
лобастий,
мов з граніту,
лице змарніле,
мовби воцане...
Той недорід — завжди,
допоки світу,
допоки й серп під корінь не зітне...*

Грозою пахло небо у загравах...
Шевченків дух витав,
дух боротьби.

Вмирили
люди-мухи,
люди-трави...
А хлопці — падали...
Морені,
ні ж бо —
морені дуби!

14 грудня 1967

ТІЛЬКИ ЦЕ НЕ МАРЕВО...

Тільки це не марево, не сниться...

*Ти прийшла така ж, як я хотів:
в соромливій усмішці травиці,
в багрянцевім шерхоті гаїв...»*

-

десь такі рядки зі свого вірша «Щедра осінь.» я прочитав на поетичному вечорі в черкаській Соснівці восени 1962 року в присутності Василя Симоненка. Новий же вірш народився через тридцять три роки, на Різдво, у святий день, Коли поетові виповнилося

Тільки це не марево,
не сниться...
Ти прийшов такий, як я хотів,
з Україною в знетомлених зіницях,
витязь в її долі непростій.

Наче нерв, болючий і колючий,
вже не в двадцять вісім —
в шістдесят...

Незручний для тих, хто звик падлючить
врік собак, і мавп, і поросят...

Весь—тривога:
вільна Україна
в путищах облуди і зневір,
без війни —

окрадена,

в руїні.

гине її щедрість,
гине й вірш...

Снив для неї долю не таку ти
й не порожні виболив слова:
дев'ятеро «вільних» жебракують,
а десятий пельку набива.

І народ — одна суцільна рана,
пустоцвіття ж рясно пророста,
лжесини розтерзують старанно
рідну матір з кляпом на вустах.

Бавляться «в гетьманів», ген,
Месії,

а терпець урветься —

вдарить грім...

Під акорд Америк і Росії
запектись Чечнею може Крим...

Тільки ж —

старшобратству —

зась!

Безсиле!

«Беспрєдел» чи «безмеж», — вже як є...
Україні—

ще без України —

Як тебе, Василю, не стає!..

Різдво, 1995

* Вірш прочитано на вечорі з нагоди 60-річчя від дня народження Василя Симоненка, Український Дім у Києві, 8 січня 1995 року. *Авт.*

ПОРВИ!..

Зминулим, як із недругом, —

порви,

і не благай у долі покаяння
за гріх довір так юно окаянних,
коли ти був тихіший від трави.

Все викинь з пам'яті

й безжально пошматуй

терпкі стежки, де цнота ряст топтала...

Під чоботиськами

облудного топтала

яку ж понищено, о Боже, ясноту!..

І скільки правд—

моїх, твоїх, чужих...-

немов невірних на хрестах розп'ято;

надій на світло,

зрадою підтятих

в ячаннях скільки встигло відтужить...

Свій Бог— в тобі.

В тобі є.

І — в мені.

І годі правдами

неправди

нам орати.

й за зло (так: зло!..)

не сісти, ні, за ґрати,

безкарно в серці повернувши ніж...

Горить мій біль

в моруззі голови —

Безсонню ані краю, ні світання...

Це ж скільки, Господи, нанищено трави,

і чи ж то з тисяч мук —

ця мука вже

остання?!

***

Згасають ніч і день,
скрапа по краплі вік...
Мій час — мій змій
жере свого хвоста.
У часоїддя логіка проста:
смачніший все ж...
здоровий чоловік.
Так канібали
з кровію в очах
дітей вбієнних дерли на шматки...
Світ в тридцять третьому
звихнувсь од хижих звірств — з
ашерхли губ зчорнілі пелюстки.

12 вересня 1992

ДО ПОЕЗІЇ

Перетяту сльозою Тараса,
з мозолями нелюдських тортур
я приймаю тебе
всю, як є, одразу —
в наростаючі ритми бандур.
Прозираю тебе
моїх мрій сивиною,
змеженієш—
диханням крові скроплю.
Стало Море твоє,
твоє Небо — виною,
що потребу в тобі
не присплю.

1961

***

Мій рядок зачекавсь,
мов застояний кінь,
що зривається з місця
під гул іподрому —
буде свист прилипати
до збитих колін,
буде тяжко змагатись
Пегасу старому.

Бо вже й зуби не ті,
бо вже й сила не та,
бо вже й ноги не ті,
що степами носили.

А трибуни ревуть,
їхня правда проста:
лізти в шлею чужу
ми тебе не просили!

І біжить мій рядок,
наче загнаний кінь.
Справжня буря зчиняється
в гамірній чаші...

Хтось для сміху
полтиник поставив на кін,
та не витягнуть,
чую,
вже жилоньки наші.

Спотикаємось,
падаєм,
знов біжимо,
геть захоркані, змилені,
що аж-ж-ж
парує...

У поразці живе
тінь чужих перемог —
і даремне,
мій коню,
рядили ми зброю.
І даремне
тебе чепурив і кував,
ще й—для духу—
овес підсипав найтривніший,
в пізні ночі
відвіював добрі слова...
Коню,
конику,
— ну ж бо, —
скоріше!..

Хай згадає про юність
шитво вухналів,
заіскрять
на камінні
крицеві копита.

Проячать на дорогу,
на сум журавлі,
і на пісню мою,
до останку не спиту.

Хай ячать журавлі,
мій Пегасе старий,
хай летять,
може,
й ти де
згадаєш про крила...
У бігу
нас не спинять
і сто чорторій,
коли з ніздрів
огнем
заярить твоя сила.

1973

ПОЇДУ Я В ІТАЛІЮ

Жарт

*Письменникові Віталію Коваль
моєму кумові*

В Італію, Віталію, поїду я по талію,
бо в Києві на салі вже роз'ївсь...
В Італії, де талії, фігурні там деталі є.
О де б знайти долара на проїзд?

Виходь з лікарні, друже мій,
полив'яний і луджений
ти посуд у дорогу прихопи.
Хай будемо застиджені,
обмовлені й осуджені ми—два писателі,
безправні два раби.

З нас жили залишилися —
до чого ж дослужилися
У Кравчука
й У Кучми
ми — куми.

В полоні незалежності
Немов не лежнями
Й не піджимали зі страху
хвости...

В чужім огні не грілися,
біля корит не билися,
а вітер у кишнях аж свистить.
То що робить, Віталію?

Не їхати в Італію?..
На шлях у нас ні центика нема.
За гривню не вчепилися,
субсидій не добилися,
біля смітниць
застукала зима.

Щоб не побили пранці нас,
давай гайнем до Франції.
Ти — критик мій,
а я вже твій — поет!

Буржуї подивуються —
в ломбарді закрусується
із двох кумів
один
писательський шкелет.

1966

ПРИГОРІЩ ІНТИМНОГО

Із невідісланих листів до Америки, синові

Олексію

Свято-Покровська церква
в мене під вікном,
а твій костьол
в далекім Арлінгтоні...
Питаєш—як живу?
Так і живу—«лікуюся» вином,
ніяк в хмелю, самотній, не потону.

На Новий рік
знайшла мене Любов,
вквітчала зорями й цукерками
яличку.

В цю ніч
небаченої вроди я сестричку
шукав тобі.
Й утратив розум, ошалілим став.
Немов юнак, п'янів коханням,
мов уперше:
відкрились два вулкани
неспроста —
вогонь із уст в уста,
із уст—у перса...

1997

ТРІЙЦЯ

*Прищепам – Олені Августівні та Євгену
Леонтіювичу нашла чуйним літукраїнським
батькам*

Був Дуб первісний та безмежне море,
ні зіроньки, ні сонця, ні землі,
ще не було ні радостей, ні горя,
лиш думу думав голуб на гіллі:

«Отак із дуру вік одкалантириш —
й не пустиш вічнороду корінці...»
І вже по тому (в квітні десь) Килина,
згадавши Єви та й найперший гріх,
в гречках кипучих загадала Сина—
у тіл гарячих лоскітливій грі.

.. В ріллю живлющу заронялось зерня,
то дай йому, **Природо**, ще й тепла!
Він народився — світлий «Тато Женя»,
як землю груда зашпором стягла.

І вже спізнав (дорослий!) любу спрагу —
очей хмільних безмежну голубінь,
коли Земля — у Небі,
й Олень Август
його притис губами до губів...

Шаліли Зорі:

«Гірко! Гірко! Гір-ко!!!»

І ми прохаймо: повторіться ще!
хоч як тут зваж, а мало нам четвірки
у родоводі славному Прищеп.

П'ємо ж—за «гірко»

і за новосілля
(зібралось скільки, друзі, круглих дат!)
п'ємо, діждавшись срібного весілля,
п'ємо за «тата Жені» шістдесят

П'ємо за щедру радість у цій хаті —
нехай батьки і квітнуть, і ростуть.

Щоб, як пани, були ми всі багаті,
п'ємо за «срібне» і за «золоте».

Впиваймося!

Живі ми до загину.

А ви—любітеся.

Нестямно до безмеж.

Коли до нас прихильна **Берегиня**,
не защербиться наш **Арея меч...**

.. .Був дуб спочатку, а на дубі голуб,
затим гречки у тихих Осівцях...

Бог Род воістину мав світлу

голову,

на Оленя спославши Мисливця.

Грудень, 23 день

року Божого 1972

О СКЕЛЮ ЛАМАЄ ВЕСЛО...

Пам'яті поета Володимира Підпилого

Цей ранок-поранок
сіль сипле на рани,
а горе — на гори й степи....
Вкраїнонько, в путах катів і тиранів,
ти втрату ще й Сина стерпи...

Розп'яті на палях,
ми в сором не впали!
Та човен куди ж повело?!
вмирає Підпалій,
моряк мій Підпалій,
ясне Симоненка крило...

Це ж скільки-то болю
в слова ті вливати,
і як із колін тільки встать?
Поете мій,
перший
ти мусив зірвати
накинений кляп на вуста.

А ти занеміг у штормах, ген, на чатах
народних борінь і зневір...

Не вмів, о, не вмів
плазувати й мовчати
твій синьо-трояндовий вірш!..

Цей ранок-поранок,
мов лист, віджовтіє...
Бо скільки ж розлук проросло!
Вмирає Поет — цілий світ сиротіє,
ламає о скелю весло.

Здрастуй, Полтаво!
я знову з тобою
зеленії трави
покрились росою...
Вдихаю повітря,
а серце від щастя
шепоче: «Полтаво,
ти стала ще краща...»

В садах мальовничих
красиві будови...
Не бачились рік ми,
а місто вже нове.
Світлієш, красуне,
в цвітінні каштанів,
І образ твій в усміщці
юній тюльпанів.
Я хочу, щоб вічно
цвіла ти, Полтаво,
у праці звитяжній
росла твоя слава!

28 травня 1960

ЩЕДРА ОСІНЬ

Тільки це не марево, не сниться.
Ти прийшла така ж, як я хотів:
в соромливій усмішці травиці,
в багрянцевім шерхоті гаїв.

Як тоці —
ясна,
шовкоткана,
різнобарвним листям шелестиш,
холодом вітаєш мене рано,
заховавшись в росяний спориш.

Прогинаєш сонячним промінням
звислі віти яблуні рясні,
а чи шлеш за білим павутинням
птаства перелітного пісні.

.. І вже линеш в поле золотава,
аж дзвениш у листі кукурудз...
Щедра осене! — у
зорепад Полтави
я, натхненний,
геть до безтяму погруз.

Свіжо пахне чорний килим зябу
і смарагд цукристих буряків,
п'янокщем покосів,
груш і яблук
вогнекосу пору край зустрів!

1961

ЯКЩО ТИ ЛЮБИШ...

Якщо ти любиш, то люби
мій сніг на скронях,

губи,
руки,

з-під білих брів мій голубий,
очей мій погляд голубий,
не вбитий в пострілах розлуки.

Якщо ти любиш, то люби —
за всі страждання й помиляння,
за добре й зле, що наробив,
тебе не стрівши, наробив
у путях хтивого кохання.

Якщо ти любиш, то люби
безмежно все, що не змарніло:
мій шлях,

мій світ,

мій вік люби,

щоб мав я дух для боротьби
за нашу долю запізнілу

Якщо ти любиш, то люби
все, що було,

що є,

що буде

На сто світів кричи, труби:
чуття, як звільнені раби,
рвуть, розкривають наші груди!

Якщо ти любиш, то люби —
без підрахунків,
без вагання.

Воркують в парі голуби,
І ти

люби,

люби,

люби,

все що явило нам кохання!

ЗАБУДЬ ПРО ГРІХ...

ТМЗ

Забудь про гріх, забудь про сором ночі:
ти вся моя у сонячних сльозах.
Повір, є щастя, коли серце хоче
сказати серцю більше, ніж слова.

Забудь про втрату, як забула Єва,
вчинивши на землі найперший гріх.
Віднині ти — рабиня й королева
у тіл гарячих лоскітливій грі.

Забудь назавше, й не дивись з докором
за спалені для відступу мости.
Глянь світлооко, бо ж який тут сором,
коли зерня жадає прорости!

Коли щорана вустюкате сонце
землицю виціловує при всіх,
і та, безбожно-радісна, крізь сон цей
на тебе схожа в сонячній росі...

Забудь про гріх: що є між нами — боже...
Нуртує кров, кружелить голова!..
Хіба то гріх — як сонце землю може
відкритими вустами цілувать?!

***

Космічний сніп...
Ми зерням по Землі розтрушені:
хто житом, хто — звірям,
хто буслом, хто — людиною...
В казковім синім сні
під дикою під грушею
всеможний Бог
чийсь генний код звіря,
пов'язує нас близькістю родиною.

Де яблунь тінь,
і яблуко в росу
при зорях гупає в кропиви холоднючі,
там мед блжолі і філософій суть,
там никне тлін
і торжествує суще;
в живому там
і ти—ЖИВИЙ — живеш
в життя життєвості до скону живодайній:
із сліз і поту
СЛОВО пророста —
пробуджує душі космічні тайни!

О блудність світу!
Світу віщий сенс
ти пізнаєш,
від заздрих пивши горя...
Та прийде мить,
і порчу екстрасенс
із тебе виведе
ід тихий рокіт моря.

ТРУНОК ЄВШАНУ

*Петру Дмитровичу Косенку —
українцеві у Філадельфії, чию книгу
сонетів мені випало редагувати.*

З собою взяв на чужину
пучечок сивого євшану —
і рідний трунок полину
мене і звечора, і зрану,
мов птаха з ирїю, вертав
ув отчий край, ув Україну,
де щирі зорі, чистий став
й до неба свічі тополіні...

Коли нестерпно геть було,
й стискались путища недолі,
вдихав той пахощ.
Хиже зло
враз одступало.
І поволі
я воскресав.
Бо квітла віра, що, ген, з давен,
ще від Ярила
в Дніпрі надією зоріла
й зронулась
Словом
у мій вірш,..

Серпень 1995

ЧОМУ?!

Без тебе день.
Без тебе два.
Без тебе три дні перебути _____
і вже зчужіли геть слова,
зчорніло серце
від осмути...
Годинник мій
запікся в кров
неспинним тіканням
постійним.
Хтось злий в мені
Чечню боров,
у сни заносив страх і війни...

А все — чому?
Чому? Чому?!
«О був би ум би
у Лумумби, —
студенти,
ми казали
так, т
о був би Чомбе
ні при чом би...»

8 січня 1995, Різдво

***

Ти запитуєш — знав?..
І не віриш, що знав.
Хтось являвся ві снах,
Подавав мені знак.

Чверть життя я проспав
чверть життя недоспав.
Так багато ще справ...
До-ш-ка...
До-щ-ик...
упав.

12 квітня 1980

***

Мов сніп,
перев'яжуся перевеслом -
п'ятнадцять тисяч стебел,
колосків...
У сорок літ
і гірко мені,
й весело,
що день по дню
скрапає
в дні людські.

12 квітня 1980

***

Там,
де спав я,
раптом стеля серед ночі
впала...
І, мов птиця з-під руки,
я крізь смерть свою
у двері скочив;
і дверима вдарив маму...
Крик різкий: «Синку, боженьку,
моє ж ти зозуля!..»
Випурхнув
ні мертвий ні живий...
...Сама доля
виривала
звідтіля:
«Тільки б, мамо,
не розбили серце Ви...»

* * *

Кажуть,
що бувають люди зі страху.
То хіба страшний тоді
людині страх?
Кулаком я по страху,
ой і трахну! — хвіст одкине він, мов
ящірка між трав.

12 квітня 1980

ІДИ, КУДИСЬ ЗАЙДИ...

Згадаєш ніч
в тополях під вікном,
зайдеш в той день,
що з щастячком на віях,..
І пам'ять незнищенна,
мов кіно, —
тобі печаль непрошену навіє.

Прокрутить все.
Що зникло. Що було.
Спіймає хтивість
на порожнім слові.
І ти збагнеш
яке мізерне зло
прогризло дно
великої любові.

Все витекло.
Спустошеність сама.
Й нема людини більше.
Череп. Ребра...
Тополі голі.
Скоро вже зима.
Біль білим бодем
бити вже не треба.

Прошу тебе:
іди, кудись зайди,
листопадом,
в снігах десь заметися.
В пробіглім святі,
у дощах,
зажди, —
запікся слід,
якого не зректися.

Лиш я. І ніч
в тополях під вікном.
Лиш ти. І день
із щастячком на віях...

На жорнах пам'яті
хтось крутить,
мов кіно,
любов і зло,
щоб на вітрах
розвіять.

Іди, зайди
за весни, за жита,
іди, зайди,
лиш сонечком всміхнися.
Ми тільки раз
приходимо в життя.
Іди, зайди!
Од втрати
не зігнися.

21 листопада 1978

ЛАКОНІЧНІ ПЕРЕЦВЯХИ

***

*Синє...
і в синьому синє
для сина
я море малюю синім.
Те море горну по
росині, щоб син ріс
Був
щасливий і сильний.*

***

Твій сон, мовби дощ, на мій спокій –
до ранку словам проростати...
Мій спокій на сон твій,
допоки нам доля відвела
кохатись.

12 квітня 1980

***

Морозом злим
ударять труби мідні
по квітах у земний мій
недоліт. ...
Зберуться
на сороковини
рідні і пом'януть
мої
та й сорок літ.

12 квітня 1980

АРКОСОНЕТ

Світлій пам'яті Ніни, сестри

Дихання трав... А в затінку — бляшанка.
Маленькі пальці тягнуть черв'ячка.
І ледь занурена кінцівка поплавка
тремтить надією в холодному світанку.

Рибальська пристрасть спита до останку,
єдвабні барви, небо і ріка...
На розтривоженім від'їздом полустанку
колючий біль стискає юнака...

О вас не стримати прощань швидкі відпливи,
навислі смутки, сльози незрадливі!

Ідімо, пам'яте, до берега, де змалку
Намоклі діти зустрічають день.
І я знайду, знайду тебе, рибалко,
моя лебідко, зіткана з пісень.

***

І син, і мити, і дружина,,
і брат, і батько, і сестра...
Сльоза росою на ожину,
роса сльозами поміж трав...

У сні моїм моя могила,
і в дні моїм
мій чорний смерк.
Мов по м'ячу,
по скронях гиле
зла бомбардирка,
вперта смерть.

ОРІАННА

Коли не сплять
і сплять земляни,
зла смерть терзає людські душі
за перевали Гіндукуша
зве брата мила Оріанна.

В ній щось святе від Ярославни,
від почуття її до князя.
Він клав до ніг букети слави,
яка біда з ним не стряслася б.

О Оріанно бірюзова,
горять очей твоїх агати,
ти в ніч мою прийшла зі «Слова...»,
хлюпнула в серце пахощ м'яти,

терпку тривогу України,
що заячала за спиною.
І, мов долоні, раптом стіни
звела між кулями і мною.

Щоб свіжий вітер революцій
бив дужим подихом у груди,
і на землі від ядер злющій
тяглись, як брат до брата, люди.

Моя афганська Оріанно,
не затуляйся паранджею,
в огні святому осіянна —
ти не чужа мені душею.

І хай втомились автомати... —
ти здатна вічність прочекати.
Щоб залишалась ти, як мати,
безвусі в бій ідуть солдати,
вмирають з-над Дніпра
солдати, що можуть з мертвих

*Кабул, 26 вересня 1985 року, ніч,
готель «Оріанна»*

ЦИНК

В молоді жони, у гіркої вдови
заболіли афганські сивини,-
в цинк закутий солдат,
ще без вус, неживий,
до Дніпра, мов кайданник полинув
до Дніпра з полинами прилинув.

І немає життя у вдови на землі -
не заб'ється під серцем кровина.
Тільки плач, що на крила взяли журавлі
Рве їй груди і в снах домовина.

Хтось благає незримий:
хутчіше проснись, дай
Огню, що згасає, притулок!
І ввижаються гори, початок весни...
з ями вовчої глипає дуло.

І немає спокою вдові на землі —
гілка роду, відтята, урвалась.
Почорніли надії у чорній імлі,
потягло їх жорстоке провалля.

Стогне серце, ячить...
Ие вгамуєш: «Та ж цить!..»
Не повернеш і диво-водою...
Дорогою ціною добуваємо цинк,
нарікаємо землю вдовою.

В молоді жони, у гіркої вдови
день без Сонця і сходить, й заходить.
Не сніги... То сивини течуть з голови —
нагортають лопати щемкі острови
на тіла рядових піхоти...

*Кабул, 03 година ночі,
30 вересня 1985*

***

Останні в море кинув мідяки -
і пив стихію спраглими ковтками:
і билось море
в скроні, у виски,
і ковзало по серцю
й під руками...

І ніжило
щось свіже,
мов дитя,
горнулося до рук
і проростало.

Мов хтось приніс
найперше каяття—
твій біль
і плач,
і сміх сльози.

...Світало

1962

ПОВЕРНИ

Поверни

мені юність
і роки...
загублені роки
верни!

Поверни

мені серце,
що знало кохання,
Долоні кохання
верни!

Поверни

сподівані неспиті,
цілунок,
найперший цілунок
верни!

Поверни,

що натхнення
мені додавало,
кипуче натхнення
верни!

Поверни,

що нікому
назад не верталось...

Поверни,

коли любиш, —
верни!...

1962

ЗАГІРКНУВ МЕД

Мій біль затерп.

І годі хтивих слів,
що воліли б минуле ворушити.
Не засилай в забутий край послів,
бо ненароком можу їх одшити.

Ми чужорідні —

вже загіркнув мед,
й мисливці, ми послабили набої.
А сірника не стачить і на мент,
щоб знову запалитися тобою.

Здається б, доста:

вिकрала мій плід,
на рану сиплеш остюки жорстокі...
Та свіжий дощ змиває чорний слід,
і сльози трав всміхаються доокіл.

І треба йти, куди чуття веде —
від тебе,

від терзань,
від ярмарища,
билиною горіть серед людей,
до вогнища хилитися найближче.

Бо ж буде день,
як до багаття Син,
Мій Заблукалий,
прийде неодмінно.
Чи знайде він у попелі билин
щось батькове і чи відчує зміну?

Обкрадений,
ошуканий,
чужий,
Синоченьку,
я хочу попросити:
хоч лезом попілець розворуши,
щоб нам побачитись —
і спільну мить прожити...
19 серпня 1972

З ЦИКЛУ «ОДКРОВЕННЯ»

***

Витчи мені, доле,
Хустину з неба -
Я вкутаю землю теплом і любов'ю.
А слава?
Слави мені не треба,
я хочу лишитись самим собою.

Забреду, заблукаю
в краї смерекові,
хай сніги заметуть
ніг прощальні сліди.
Я кохаю тебе,
і на щастя підкову
ти під зорі для мене
з конем приведи.

Вип'ю склянку вина
у хвилину розпуки,
і печаль загорну
в дим цигарки густий.
Не моя в тім вина,
хоч мої в тому муки,
що не можеш мені ти
нічого простить.

СЕНЗАЛА

Поема

1

Санджала, санджіт, сензала
і маслина срібляста вона ж...
Сензала — лох, вербичка гірська,
що оливою в ліс мій прийшла ' і горить, як
гірлянда ясна.

Сензала — це й жінки ім'я.
До грудей, немов немовля,
пригортає вона косак,
і тремтить той,
хто звіром став,
вовкулак,
що вбив сина, спалив кишлак —
в Сензали не здригнеться рука.

Сензала—пуштунка. Народ,
до якого належить вона,
знали гори, знав Геродот,
знали праця, слава й війна...
Сензала вдачу роду несе в собі.
І щоб смерть не нипала зла,
всіх жінок підняла на бій,
неписьменна оця Сензала.

«Кров людська — не водиця-вода,
горе душу наповнило вщерть...
Матір з племені джаджі-майдан
дошматовує звірств круговерть...» —
так сказала жінкам Сензала.
Й ціла тисяча клятву дала
не схитнутись — стояти насмерть!

За кишлак, супроти наруг!
Та збагни тут — хто ворог, хто друг,
коли в горах, здається, «свій»,
а розстрілює в брата набій...
Зором серця вгадай, Сензала...

«Невловимі» б'ють,
б'ютьшураві —
кров на камені й на траві...
І за кого ти, жінко, збагни
на підступних стежках війни.
Присягнули: ні кроку в кишлак
озвірілим, що прагнуть зла.
Тільки син, та — батько, та брат
довкіл себе здатні зібрать
всіх пуштунів, зневажити смерть,
хай летить геть усе шкереберть!

Хто що мав під руками, те й взяв,—
гострий камінь, важкий ціпок,
ніж, сокиру або молоток,
в кого—бурчи дідівський косак...

І не спала ще рання роса —
стали лавою, всі як одна:
Маліга, Джоного, Фірюза...
Ватажок же загону—вона,
санджала, санджіт, сензала,
та, що жінкою в світ цей прийшла!

Цілу тисячу підняла, повела
на гірські стежки Сензала.
Не спинили ні ніч, ні Аллах...
Кромовисна у грудях мста!
Крізь каміння кров пророста,
залишає оливковий плід
в революції слід.

Хай хоч що там — чи плач, чи крик,
хай од крові запікся крок,
хай вікторії чи ганьба...
згуртувала жінок — боротьба!

Сензала — легенда жива,
я сказав би: Мадонна ще...
В її серці — пекучий щем,
на вустах перешерхли слова,
наче квіти зів'яло живі:
«О, Давлате і шураві...»

А Давлат — то був рідний син;
шураві —
син з Дніпра,
друг Давлата, —
русин...

Так, вже сталося:
бій був, бій...
А за тиждень в болоті знайшли
хлопця...
Мертвий?!
Ні, ще живий,
весь у ранах...
криваві шви...
Біля нього кобра незла,
що збагнула людський незлам,
гострозуба, мов чорний дрюк,
одганяє від хлопця гадюк...
Із правіку Джаджі-Майдан
був гостинний.
Хліб-с іль-вода—
все Максиму з Дніпра дали,
і волошки очей заквіли...
Взяв недужий до рук автомат,
вже Давлат — його брат...

В Сензали ніжність матері,
Дух бійця,
В Сензали немає лиця.
А лиш рани й за болем біль,
Що в сивинах відкрилась тобі,
в чорних ранах, немов рілля,
Сензала – афганська земля,
Що в готель зазирнула задля.
То з її тополиних свідчадь
Защеміла в серці печаль
Й не забудеш, о ні, повік
те, до чого з дитинства звик,
що в борні протяло межу
і від правди одвіяло лжу.
В громадянську, в дідвську війну,
В Решетилівці, у селі,
Ось такий же вихор кротонув
І твоїх батьків
З – за тинів
вони, ще малі,
визирали, мов миші з нори,
і те бачили, як прапори
в день по тричі мінялись, було,
бо змішалось добро і зло;
й, гречкосію, ось тут добери
ти ключі до кривавої гри,
передбач—де «свій», де «чужий»;
то Маруся, то враз мужі —
«білі», «красні»... То знов Махно
на тачанці, йому все одно,
а чи «красний» ти, чи «біляк»,
од Махна у всіх переляк —
злива куль повз вуха свистить,
тим і тим гнівний «батько» мстить;

*«Любо, братці, любо,
Любо, братці, жить,
з нашим отаманом
не приходитьсья тужить...»*

З ніг на голову стало все:
кулі, тупіт кінських копит...
Хто ти? З ким? І чи пронесе?
А тополя своє — рипить:
то нещасний Кузьма Вахно,
щоб не вистрелив його Махно
а чи інший який отаман
раптом зашморга не зсукав
і не стис у руці наган,
на тополю мерщій, по сучках
лізе й лізе — змінить прапори...
Не полізе—уб'ють «свої»;
а полізе — повісять «чужі»...
На тополю, Вахно, дерись,
сам за себе борись...

Сензала — легенда сама.
Сензала — поема німа.
Стала там, де впав її син;
його правда чи ні — син один.
А за ним ще — цілий кишлак...
Чи ж, мов риба, зловились на гак?!
Те не знали, а пан чи пропав —
із жінок вже ніхто не спав!

Де гіркотою день пропах,
«Сен-за-л-а-а-а!..» — чую в перших громах.
Крізь шпилькі кущі, Сензала,
продираюсь до тебе в снах,
бо кров сина твого, Сензала,
відболить і в моїх синах:
і для них ти — мати жива,
і для них ти — олива жива.

Сензала, санджит, санджала!..
Ти не плач в мені, Сензала...

2

Був день в готелі, де не виснуть кулі,
де осінь в шибках сонцем виграє...
Проста пуштунка, з краю Гіндукушу,
мов чорна птаха, вкрита тикраєм,
мов статуя, що взулася в калоші,
війнула поглядом приємної пороші,
пречистої,
що падає з небес,
теплом і холодом осяяла тебе.

Війнула, глянула і, як могила, змовкла,
пішла від стопекелля в небуття.
Невже ж привидівся завислий меч Дамоклів
що стільки літ розтерзував життя?!

І я здригнувся. В розкошах, в безпеці,
зашкаралущені, іноді ми — черстві.
Щоб зняти біль, купуємо в аптеці
пігулки і від серця, й голови.
І тільки й клопоту, і тільки й муки,
що ось під оком зморшка потекла
а ми ж, бач, добрі і не вбили й мухи
душа в нас чиста, як прозорість скла.
За що покарані ? За що відплата ?
Ми ж навіть пересиджуємо день..

Моя безцінна «розуму палата»
печеться світом - в жилах аж гуде!
А тут... пуштунка,
мати,
грецький профіль,

жагучі очі — полиск гострих лез
І доброта, а не жорстокість крові
що навіть в радості не забуває зле
В них все, в очах - ясних, мов два аґя
що сонцем променяють із темноти -
і сумніви, й душевні перегати,
й заговорити прагнення «на ти»
Відкритись мовчки - ранами самими,
крик серця доки свіжий, не зачах

А ти шукай санджіт неопалимий
ось той,
перегорьований,
в очах!..

Шукай санджіт—
і символ, і реальність,
крізь крик чужий,
як свій крик,
продерись!
Забудь про біль, про метушню вокзальну,
живи, як дерево, позбавлене кори!
Живи — із порізами на душі й на тілі
ти вибрав сам такий ось гороскоп;
не нарікай на нерви ошалілі...
Лиш смерть свою в чужім краю проскоч!

Проскоч ген там, де рядові солдати
і в снах твоїх ідуть на смертний бій...

Десь матері їх будуть виглядати,
і рідні діти довго пам'ятати...
Ти ж приведи санджіт хоч
до верби...

Так, приведи крізь кулі та ракети,
крізь гір суцільний, хижий землетрус.

Скажи про все -

Скажи про квіт підкошений
і юність,
народжену для щастя і життя,
навіки оцинковану у труни –
з могил нема до Сонця вороття.

Скажи про відчай,
про печаль і тугу,
та просіки,
сирітства і журбу...
В одну ріку не ступиш, сину, вдруге,
не виплекаєш мрію голубу.
Твій цинк наплавлено жорстокою ціною,
ціною втрат безвусих ще синів...
О скільки хлопців рідних після бою домів
вертало в цинковій труні?!

І шито-крито, так, мовляв, і треба —

за ре-волю-цію й інтер-націон-алл...
Обов'язок святий —

що аж до неба
здригались гори:

Колись полізуть в сни —
вся дикість, всі кошмари,
бичача лють імперських злих «корид».

Й ти не забудеш,
ні:
Кабул, проста пуштунка,
відкинута на цілих шість сторіч,
прийшла в твій день, шукаючи рятунку
кровині, що не встигла відгоріть,
Бібихаво-дочці, яка, мов свічка,
що віддала вогню свій ярий віск,
вмирала на очах, бо чорну стрічку
прошрамувала куля в голові
і там засіла цупко, ще й ятрила,
отрутою озвавшись у крові...
Удосвіта літак недужу взяв накрила —
крізь шість віків проніс в двадцятий вік,
у госпіталь военний до хірурга
із берегів далекої Неви...

І Сензала знайшла хвилину-другу
для зустрічі з тобою, з шураві.

Світ знав жінок, що забирали лаври
в чоловіків, возносились на трон;
світ знав жінок з безтямністю Кассандри
і з амазонським полум'ям корон.
Світ оспівав Лауру і Джульєтту,
для чоловіка жінка — Божий дар,

достойний і поем, і піетету,
вона і ніжність, і незламна д'Арк.

А тут—горянка, у старих калошах,
ще й руки чорні, сховані під стіл...
Цей погляд материнський перепрошує,
жене безжально геть слова пусті.

«Почати з чого? З діда чиз Давлата?
Чи з днів дитинства, скільки зір сягне?
Чи з миті, коли зважилась стріляти
в жало вороже,
підле,
вогняне?

Почну з народу, з гір, з Саїд-Караму
Я народилась тут. Тут вічно жив мій рід,
до воєн ще і до писань Корану,
під сьйвом Сонця, Місяця й Зорі
спускався в доли, тирлував отари
овець в оазах, де росла трава.
Дитину в горах здоганяла старість,
і сивіла на вітрі голова,..

Та кожен знав, що смерть — то і безсмертя.
є ж істина зерна — воскреснути в ріллі.
Мов ломикамінь, крізь каміння вперто
ми право жити на своїй землі
виборювали в злиднях і скорботі,
не знавши раю кращого, ніж наш —
пісний, голодний, у тяжкій роботі,
травинка до травинки — й весь сінаж..
В краю орлів судилося колиску
нам колисати між холодних скель.
До неба тут, як до сусіди, близько —
й ми припинали зорі до осель.

свою зорю знайшовши в міріадах
жарин, як мак, розсипаних безмеж...
Горіла пристрасть у зіниць лампад,
мов дух гірський і полум'я саме

Пуштуни ми - кочівники відомі
а тут осіли в горах, це наш край!
Не жити ж птасі без гнізда, без дому
ти рай собі, пуштуне, вибирай,
найвищий рай,
де на каміння камінь
поклав Аллах
і тим збіднив тебе...
А землю по землинці вже руками
збери, знедолений,
І возроди тепер!

Та ми боролись з лютим суховієм,
вели арик за кілька верств із гір.
Гайрат, Давлат, Бабрак — сини, моя надія
робили все від нас, батьків, не згірш.
А ще ж Делібегом, Ширін, Бібіхаво умілі,
майстрині милі, наші три дочки,
немов огонь, гарячі в кожному ділі...
це ж кров бджолина, рід мій беручкий!»

Непрошена сльоза враз застелила очі
моїй убитій горем Сензалі,
бо далі, наче хтось лихий зурочив,
не забажала доля пожаліть
афганську матір і кишлак під Хостом.
Мов чорна хмара, вдарила війна
неоголошена.
И кишлак, немов той острів, товпища
облягли.

Цвіла весна...
Хошхал і всі чоловіки на пост Тані
пішли
А тут хоч плач, хоч падай з ніг...
А тут самі жінки, старі та діти;
Глибокі ночі, в горах тара-рах...
В тривозі серцю нікуди подітись,
Холоне в жилах кров.
Шалений страх...

Я ще не розуміла, що то – революція...
Був шах – насгнули долу злидні та мулла.
Дауд був ... Таракі ... Амін ... Земля гула,
І, неписьменна, чи стерплю це я?
Сама не знала – що, куди й чому?
А світло краяло і краяло пільму!

Тут жінка обіперлась о край столу,
взяла піалу й одпила води,
годинник на руці сяйнув своїм півколом,
немов шепнув їй: «Поспішай, не жди-и!..»
Зацокав лунко. Сензала заметушилась,
бо треба в госпіталь воєнний, до дочки:
душа розбита в матері й несила
просиджувати так ось день тяжкий.

«То, може, я піду?» — сказала й розгубилась — балачка
ж наша лиш напівпугі,
у сивих скронях калатали біла,
і розум підказати щось хотів...
Зачовгали нараз калоші чорні,
шелеснули каміз червоний і партук...
Обличчя — зморшками гіркими переоране,
об стіл нервовий пучок перестук,
і прядиво волосся сиве-сиве,
з-під нього зблиск очей-агат вразливий...

«Ще трохи докажу, бо бігти треба
моя Хаво заждалася мене,
не думайте, що товариством гребую
Ми стрінемось. Хай горе промине
Хай витягне хірург ваш кулю тільки
і я зберу докупи всі слова...
О тяжко як! Відмучились ми гірко
болить моя від куль тих голова!
На смерті смерть. Забули ми про рало
Одне, що рятувало, — то арик.
Кров черпаками з нього вибирали —
пеклися на жорстві криваві кольори
від спраги й голоду ми просто вимирали...
Що вдієш тут, коли й душа горить?..
Як це було, ще докажу як-небудь,
смерть на Хаво налаштувала невід
я бігти мушу, серця чую скрик...»

Та доля нам дала ще трохи часу -
машина десь барилась на шляху.
Й розмова, що урвалася передчасно,
знов ожила і повела строфу...

3

«Батьки мої в цих горах предковічних
не раз на смерть стояли за кишлак.
З британцями вели криваві війни
пуштуни.
І санджітом поросла
Дарвазагай-гора,
тілами вкрита вбитих...
Це звідси й Сензала,
ім'я моє,
взялось.
Санджіт, як цвях, в граніт зумів вчепитись —

і злу навпсрскір,
і всім смертям назло!
І гожий день сівби, і в осінь золотаву
ми поклонялись
Сонцю, росам і траві.
Той білий голуб наш санджіт уславив —
поніс над світом віть,
У дзьобі срібну віть.

Той символ Миру —
голуб, віть оливи... —
близький народам всіх материків.
Я мати — й вірою у мир щаслива,
а в щастя, знаю, і лице вродливе,
і щебетлива радість малюків.

Нас революція, мов той вулкан струсила
вогнем роздерла тьму на всі віки.
Кишлак пуштунський в річище стосиле
одразу влився. Всі чоловіки
Джаджі-Майдану звелися до бою,
зійшли на пост Тані.
Й горою на горі
стояли, освятившись боротьбою,
під світлом Сонця, Місяця й Зорі.
Ми ж залишилися за гребенем, мов острів
зі всіх боків обкладені вогнем. ,
Кишлак, одрізаний від гір, і леза гострі
свинцеві, вогнеметні, ,
День за днем,
мов хижа віспа,
Цяткували стіни
дувалів глинобитних
Смерть тихцем
До нас жалом кривавим повернулась
Націлила в дітей нещасних дула

й ходила, присмоктавшись, злою тінню...
Та чи, обпалені, ми думали про це?
Не думали,
де куля й міна матір перестрінуть...

Аж дев'ять місяців душила нас облога –
жінок
дітей
і немічних старих...
Ціпками відбивались ми від злого
нападника. І камені з гори
пускали в нього.
День чи темна ніч,
жінки, мов ластівки,
вздовж битих стін кружляли
і, смерть зневаживши,

й зі смертю віч-на-віч,
латали під вогнем зрешечені дували
Звірюка ж ліз
із вовчих ям, з пільми,
стежки топтав через драгву боліт
в ущелинах, де доти не ступала
людська нога,
глумився над дітьми,
немов не чув,
що матері болять
кровиночка,
дитятка кожен палець...

...Був серпень.
Суш-ша...
«Пити, пи-ить...» — благали і земля, і камінь.
«Во-ди-и-и!..» — просили гори і степи,
і розсипалось груддя під руками.
Під кущиком сухої сензали

пташина й та дзьоби позакривала
Арик же висох геть,
І ми взяли
води
останні глеки під дувалом
з криниці нашої,
що майже не текла,
лиш кволий трепет...

У воду вкинула і я вовняний свій тикрай
І, не викручуючи, одягла на себе.
Й мерщій – у пільму!
Ген, де пост Тані
Де й мій Хохщал знеможений від спраги...

Взяли ноні ледь-ледь.
Мов хмари рятівні,
мов привиди чи усесильні маги,
подерлись в гори.
Й що за дощ та зливу
невданні й радісні подарували їм,
чоловікам,
коханим, незрадливим,
викручуючи воду з чадр, із тикраїв,
скупу,
від золота дорожчу - по краплині!
О як раділи, спрагли, в ті хвилини,
зволожуючи смагу на губах...
Тані, їх пост, пожежами пропах...
А тут,
із одягу жінок,
тече жива краплина
води, що зцілить рани і вуста, —
не зловтішатиметься патолоч густа,
щось, мов цемент в'язкий, долаючи у слину,

ще й одбираючи і сили, і слова —
з водою
віра в успіх
ожива!

Я знала певно,
що тепер Тані,
наш пост у горах,
невмирущим стане.
Так справді й склалось. Мов раптовий сніг
з висот довколишніх,
на голови поганих
нападників удари сипались,
як блискавиці з хмар.
Дарвазагай, і Марзі-Кац, і Ландагар
ми визволили з-під п'яти страшної.
А ще й — Тердейвану, Циру, тоді ж, весною...
Був 1362 рік,
дофеодальний вік, в
двадцятий вік.
Супроти нас ракети й автомати,
А тут —
ціпок
та камінь,
та безстрашна мати...

І... зав'язався бій —
нещадний.
Серпень.

Жарінь прорвала небо,
просто спопеляла.
Від спраги губи висохли,
отерпли.
Стебло, мов дзвін, злим порохом стріляло...
Ми задихались у чіпкій облозі,

вмирили діти,
голод, тиф і страх...
Через «не можу», через кров і сльози
переступали все ж,
щоб не поглинув прах.
Та в смерті тій ми вознеслись над смертю,
й наш кишлак
«незламним»
нарекли.
А шураві — «Москвою»,
бо, мовляв,
питання так і став:
якщо впаде кишлак Джаджі-Майдан,
впаде і весь Афганістан.
Ми ж бо вперто
в огні, і в попелі, і в голоді жили!..
«Москвою», то й «Москвою» —
що, напівтемним, нам?!
Ми далі гір, свого кишлака,
анічоgetь не бачили й не знали.
Москва підніме пальця і звелить,
як згине враз війна...
Взялись за гуж —
чимдуж...
Читати вчилися і дітей навчали,
дехканам землю й воду роздали —
хоч з вовчих ям гадюча гидь сичала
і прагнула отрутою вжалить...
Та зась їй. У кулак єдиний
серця ми стиснули, і волю, і незлам.

І от гіркої, пам'ятаю, днини,
коли ворожа чорна згряя зла
з усіх боків кишлак наш роздирала,
обрушивши на нас кривавий град вогню,
Давлат, мій син, моя і плоть, і радість,
не витримав, почорнілий, зігнувсь
і каже: «Мамо, в одному з дувалів
(в горожі, значить, в глиняній стіні...)
пробила міна дірку. Там чагар за нею,
дикі колючки... Пройти по них —
то стежка до рятунку:
ми вийдемо з облоги, вір мені,
в болоті Чорнім, за гадюччям,
проповземо на животах. Дарунку
від долі кращого не буде нам. А ні,
то всі загинемо в цім пеклі та вогні».
Він це сказав і зблід, дитя моє — Давлат,
що був бійцем хоробрим царандою.

Та ці слова, немов тяжка стріла,
у мозок вдарили:
«То ж чи не на посту я —
пуштунка, мати? Й ти, мій рідний сину,
щоб жити гнаним — ладен відступати?!
То слово матері —
хай чують гори сині:
я вб'ю тебе! Сама із автомата
прошию чергою...
В собі затисну біль,
і крик, і плач, і материнський відчай...

Тебе я народила,
кроку більш
не ступиш ти.
За батьківщину вмерти —
для пуштуна гордість.

І доки в серні
тріпоче крон, ти мушиш вперто
боротися.

У лютім герці -
твоя і честь, і слава, і життя,
наш дух до відступу шлях назавжди відтяв!...»

...Був бій жорстокий. Ще й нестерпна спека,
А лиш зчорнила ніч і гори, і стежки,
жінки і Сензала взяли останні глеки
з водою,
зодягли вогкі хустки
й, невидимі, розтанули в пільмі,
на пост Тані крізь варту прослизнули
до рідних воїнів.
А потім, світку мій,
не чорний сон, а жах, як повернулись,
роздер і зір, і серце, і чуття:
кишлак був знищений і спалений дотла.

Під час вечірнього намазу нечисть зла.
напала раптом, і людське життя
в нарузі лютій, в крові потонуло.
В мечеті був святий Коран,
мулла, там вчилися діти...

То під дулом
зігнали немічних дідів, бабусь у храм,
живими всіх в мечеті тій спалили.
Ходжі ж Султану, дуже вже старому
(колись Ходжа ходив, аж ген, у Мекку)
за те, що сипного був у джирзі племен
в¹Дтяли руки просто на порозі
кали, в драгву болота смерклу
без голови, оцуп'я кинули саме...
Ось так закатували й діда Саїр Джана...
Мішком, що з – під цементу, затулили рот

старому (цей мав славу й шану),
він навіть мертвий ще, здавалося, боровсь
бо четвертоване худе старого тіло
тонути в Чорному болоті не хотіло...

А Давлат...
лежав з Максимом
вбитий
за дувалом,
три дні лежав.
Пробита голова...
І кров під кущиком санджіту запеклась.

О, як вона і плакала, і вила, й завивала
В той вересень! Де брала сили і слова,
на все життя відречена від щастя?!
Звіріла в люті, билася в нестямі,
а серце розривалося, мов міна,
коли земля важка і зле каміння
синам здушили груди в хижій ямі.

Звідтоді...
ні, не матір, а орлицю,
мою гірку, нестямну Сензалу,
що не змогла нарузі покориться,
кишляк вже бачив,
як стрімку стрілу!
На перевалах, в синьо-синім небі,
де серце гір —
її Пуцпуністан,
де Хост, як воїн, гребенем на гребінь
наліг в звитязі бою і атак,
там Сензала під дужі серця дзвони,
ісламка з племені джаджі-майдан,
вкріпила прапори —
зелені та червоні,

і вітер,
мов черак,
їх розгойдав
між горами, над горами, над Хостом,
де племена мокбаль,
іспайльхель,
тані,
де сабарі
та нурзаї,
де так непросто
насмерть стояти жінці на війні;
де Хайберзький прохиді «лінія Дюрандам
вся в пасмугах кривавиць і пожеж,
де афріді та шинварі,
моя Оранта,
плакуча й горда,
над смертями все ж
звелась,
мов дух землі
гірської, крем'яної.
Оливою—вся в сріблі—заквіла
Вербичка дика, зранена війною
жива легенда — Мати й Сензала

*Кабул—Київ,
жовтень 1985 – січень 1986*

Короткий словничок до поеми

Шурави – тобто: радянські, так афганці називали радянських людей

Тикрай – жіноче покривало, на голову і плечі, схоже на довгу хустину

Кабульський військовий госпіталь – у неоголошеній війні став унікальним «полігоном», де випробовувалися найсміливіші операційні ідеї в залікуванні черепних, суглобних та інших поранень вогнепальною зброєю. Мабуть же, то був винятковий воєнно - операційний центр, де здобували практичне втілення численні експерименти що їх проводили медики (кандидати наук, доктори, професура) насамперед з Ленінградської (нині - Петербурзької) військово – медичної академії, головної Постачальниці воєнних хірургів у Афганістан.

Каміз, партук — жіночий одяг.

Ноні—хліб.

Царандой — народна міліція.

Намаз — молитва.

Джирга — рада племен.

Кала — дім, глиняна фортеця.

Черак — сонце.

З ПЕРЕКЛАДІВ ТА ПЕРЕСПІВІВ

Жан Діпре (Франція)

ЖИЛА СОБІ СІРНИЧИНКА

Жила собі сірничинка,
юна, струнка сірничинка...
В червоному платтячку скромнім.
І треба ж якось ненароком
шорстку зачепити їй стінку—
і в мить спалахнути ясно,
і першому стрічному щедро
віддати свій чистий племінь,
юній стрункій сірничниці
в червоному платтячку скромнім
(тепер воно стало чорним!)
лежить вона в купі попелу
поміж сумних сірничинок,
нешасних, полишених, згаслих..
О, тільки б же принц помітив
юну, малу чірничинку!..

-Але в принца була... запальничку

* 18 жовтня 1880 рік, єдина збережена поезія геніального українського вченого, написана в сімнадцять літ російською мовою.

* Володимир Вернадський

В ГЕРЦІ ЗА ВОЛЮ

Українонько, рідна моя
сторона,
віками на когось гнеш
спину...

Та в герці за волю неспиннім
у хвилю, здається, загину
ти сили черпаєш в синах.
І рвеш осоружні кайдани,
кохана, що Богом нам дана!
Тобою захоплений розум.
Коли б ще мети до кінця
сягала ти, нене, щораз!
Бо враз - серед шквалів
та гроз -
знов розбрат - на руку
катам...

І знов налітають шуліки,
безжально терзають тебе...
Немає тим потопах ліку.
О небо святе, голубе...
Брати ворогами ставали...
Та чварам підвладні не всі!
Ген, дужість жива вал
за валом

НІЧ У ПУСТЕЛІ

Без роси...

Дивовижно:

під руками немає роси,
на безвольно холоднім піску,
на обличчі й на повсті
немає роси...

Прийди, впади, дощику,
на хвилиноньку дай роси —
під спекотою Місяця
знемагає
навіть камінь черствий
без роси.

Босі шакали

в пісках регочуть,
що немає роси,
кістяк саксаулу
від крику біліє,
що немає роси,
алюмінієве світло оголює
порепані груди пустелі
й немає краси...

Барханно тужить людина
за крап-ле-ю ро-си...

Зачахне Місяць

і, ген,

на сході,

вибухне Сонце...

Чому?

Роса на обличчі

самотньої людини.

РОЗГЛЯДАЮЧИ КАРТУ ЗЕМЛІ

З Китаю береться каламутна річка Ілі,
Вона протікає Тянь – Шанем і впадає в Балхаш
Ілим – притока Ангари
З Німеччини в жовтий Дунай несе води Іллар
Важку Міссісіпі підпирає – Іллінойс
В Австрії – річка Іль
У Донецьких степах – Ілоіля
В Печори - Ільмень, Ілич
На Алясці – Іль
Течуть річки в різних землях, одні напоюють піски, другі –
виноградники, одні з них заросли очеретами, другі несуть на собі
пароплави. Різні пісні співають плотогони, капітани, але всім цим
річкам дане ім'я – Іль.
Давнє, забуте ім'я Землі
Іліада – чи не від цього кореня?
Іль – хан – титул удільних монгольських князів, які правили
Закавказзям, Персією й Месопотамією. Іль – хан – земельний хан.
Іл – намул – осад на дні річок і морів.
Льос – жовтий продукт повені
Лі – китайська міра доріг.
Миля—щось схоже?
Є башкирське ім'я — Іль.
Волгу називали — Ітиль.
Захисника руської землі народ нарік — Ілією.
Іллів день — день першого снопа і перших десятин парів — настає в
липні.

А слово — поле (по-Іль-є)? А слово – глина?
По – казахському ель – земля
А в самому слові – Земля, хіба не чуємо корінь – іль?!
Ріки, каламутні від глини, несуть на поля з глибоких віків загадковий
корінь – іль.
Ріки давніші від нас, але вони названі нами. Я не пам'ятаю жодної
річки, яка мала б ім'я великої людини. Річки знають, що все тече:
сьогодні він великий, завтра – ні.
Річки названі з великим смаком.
Звучить над Землею жорстка формула «или -или» (або – або)
Давнє слово «Земля» набуло двох значень. Але одне з них мені
невідоме. Я певен коли річки змогли крізь тисячоліття донести до нас
справжній зміст слова то він і залишиться.

ІМЕНА

За казахськими іменами можна гадати про час. Я не беру до уваги арабські імена, що привнесені з ісламом, кажу про язичницькі імена.

Сабир – терплячий

Ер – болот – людина, тверда, мов криця

Абай – обережний. Захист

Аманкальди – повернувся неушкоджений.

Кпишбек—шабля.

Найзабек — спис.

Акул —білий раб.

Сарикул — жовтий раб.

Алтин — золото.

Сарик—товариш.

Кубай—хитрий.

Калкаман — народ урятований.

Каракул —дивися, хлопче, пильно.

Акбоша — біле верблюденя.

Темар—залізо.

Казбек — копач криниць.

Це давні імена. Більшість із них відійшла в минуле чи відходить. Після революції з'явилися нові.

Я знаю близнюків, брата й сестру, Реу і Люсія—*Революція*.

В одному гулі всі поважали заступника голови колгоспу. Його так і звали — *Оринбасар*, що значить — заступник. *На його честь* нарекли хлопчика — *Оринбасаром*.

Без курйозів не буває. Але все це щиро. Було навіть *Енкеведе*.

Минуть роки, залишиться кілька яскравих Імен, народжених у наші дні.

Залишиться — Ре-во-лю-ці-я.

РОЗКОПКИ В ЗОНІ ШАР-ДАРИНСЬКОЇ ВОДОЙМИ

Глина,
поетичніша за айстри,
де джужгун гіллястий та полин
і бархани жовті,
наче заздрість,
зазіхають на красу долин.

Задушили місто Шар-Дару,
ханські переміряли наділи,
й мітять оком вже на Сирдар'ю
на твою приховану надію.

.. .Били в бубон, і дзвенів курай,
клали дерен в стіни, як годиться.
Місяць-бог благословив цей край
і в жбаняті пригорщу пшениці.

Ось на скелі карби від рядка:
зникли геть минулі переброди,
розійшлися місто і ріка,
й потяглися в пошуки народи.

А в жбаняті другім —
ось воно!

Голова від хмелю аж кружелить —
ріжу на квадратики вино,
гетьте, хлопці, заберіть фужери!
Дайте впитись. Хай оці дари
збуджують тисячолітнім градусом.
Океани в глинах Шар-Дари —
ріж лопатою, знаходь і радуйся!

...Радість втаємничена в степах,
може, глибоко,
а може, поряд.
Живемо й пізнаємо себе
за законом
радості і горя.

Був я посохом ось тим,
що вів хаджу,
був ще, може, суслон
для налив.
Й на губах не усміх боязливий —
дівчину незайману ношу

Може,
и зерням маїсу був.
думаю,
першим клином
першого листа.
Ми явились вперше —
просто Думою,
щоб вросли навіки в Казахстан.

Ген, за неморськими перевалами
виникали морем не в казках.
Для Вітчизн

ГІРСЬКІ АКВАРЕЛІ

ВЕСНА

Навесні нехай тішать нас думи про вічність
ми, дитинні душею, - для скону, як діти.
Ген, на взгір'ї, тюльпани горять, наче свічі,
і ярча у плавні ще, а вчиться ходити

Дні у горах нетеплі, ледь – ледь прохолодні,
Й на світанку чи звечора – де вже напитися,
Як мороз замурує в кригу болото
Аж дзвенять тугі бібки на вовні в ягниці

Та вже мріє на схилах жива таловина,
утікають з полону струмки каламутні,
домирають сніги й гримотить верховина,
що забула свій гук ще в морозянім грудні.

За окотом пильнує старенький сакманник
(заклинай, возвеличуй життя це бродяче!),
той, хто лиха сьорбнув у дощі, у тумани,
в хугавиці навальні не скімлить, не плаче.

Вівцям тепло, блаженно в затишній кошарі,
де і сіно, й вода... Тільки ж вівці — не
трутні, знудьгувались вони по травиці, по
хмарі: у живому живого збудилося сутне.

Хай сніги між дерев ще тримаються вперто
вже мільйони струмків жебонять про початок:
атакує весна, що воскресла із мертвих
завагітніли раптом красиві дівчата

Зелен май!.. Щире сонечко гріє,
Повертає чуття, що приснули, живому.
Вибухає, мов прапор,
у травниці, моя ностальгія –
в людині,
в мелодії грому.

ЛІТО

На Кок - Отеці трави густі, по коліна,
літні джайлоо співають сонячність дня.
Кажуть, першу людину бог виліпив з глини...
А де взявся кінь? Тиба, яка чортівня!..

Отак міркуєш -думи женеш табунами,
Вітер дратується: боже в небоже скинь...
Стрижуть очима лошиці
схвильовані стригунами,
й за табуном стрибає стриножений кінь.

Пути напнули жеребчики на припоні,
дрімають кобили, ставши до них бічком.
Над тирлом біло парують дійниці повні
З густим, здоровим кобилячим молоком.

Легкі й красиві, вийшли кобили на луки,
коло за колом, водить табун жеребець.
А на галяві в теляти телячі муки –
вкусила жалюча муха чи жовтий гедзь.

Сіра індичка-улар тріпоче на скелі,
сичить гадючам між каменів перебрід.
І, мовби монах, що виліз з глухої келії,
Лячно свиснув бабак і сховався в норі.

Сонне на прюзі вже — ранить жовте проміння
сонне, як дві краплини, краплини, - булане лоша,
що липне до матері й від нетерпіння,
тече по губах молоко, а в очицях – шал!

Видзвонює тронка у свіжій долині,
з-за хмари сурманить срібний сайгачий рiг.
Ти – хо...

У небі Місяць сокирою лине,
казковий джигiт, що здавен землю берiг.

Та враз кресонули над скелями блискавиці,
аж захиталися в потемках сизі горби:
від Єнісею за покликком Олениці
несли в гори верблюди киргизу скарби...

Це - доля: скель наловити у невід...
Літечко в думках. Ляжеш — по ранку не спиш...
Скеля - Аккуль-кінь.

Мужній Манас-на коневі
Манас,
що лучить у ворога гострий спис!...

ОСІНЬ

Маляр черпнув десь червоної глини —
в міді, у золоті гори й долини;
свіже повітря, густе і стосиле,
кров збагатило, нуртує у жилах.

Відлітувала худоба на луках,
масно лисніють гладкі кобилиці.
А ховрахи, як диньки-хандалуки,
тягнуть у нори всіляку пашницю.

Ревінь на корені встиг перезріти...
Так чоловік, не потрібний нікому,
сохне в гіркоті осіннього літа.,
запавутинений, сивий, без дому.

Хто вже і з чого прощання те виткав-
смуток у всьому, не знаєш і звідки...
Може, сніги—їх, либонь, не зігріти
й сонцю червневому, сонцю в зеніті.

Хто вже... Не скаже небесне світило,
скільки б вістей вороння не носило.
Іній в долині фату білу шиє —
заздрої ночі видовжує шию.

Хто вже... Закину гачки та вудила:
в озері — небо, в озері — просинь!
Наче та жінка, що розродилась, враз погарнішала
осінь...

ЗИМА

Під верховинами, де вічне князівство мерзлоти,
де в срібній знесилі зависли затверділи струмки,
спрацьоване листя шукає нової роботи –
вростає у землю, щоб інші жити рости.

Над верховинами сип-птаха на здобич наїла,
посипалось пір'я, що аж забіліло в очах...
густа завірюха завилала, немов знавісніла,
і вогник джайлоо в глибоких заметах зачах.

У білій долині стривожились збуджені коні –
стоптало білу долину біле відлуння копит.
Батіг загадючив - табунник пустився в погоню,
став гопки жеребчик, здійнявши морозяний пил.

Є в мене святиня - ці вічні, засніжені гори,
На схилах ялини величні, мов чорний свинець,
це небо киргизьке, повітря – здорове й прозоре
в снігах до аїлу протоптаний манівець

Є в мене гординя — узимку сліпуче бескеття
овечі отари, що в доли течуть, мов ріка
є в мене коштовність - дорідний бавовняний кетяг
ще и нитка співуча, яку зачіпає рука.

Є в мене любов до отого гнідого лошати,
що вітром колючим розчісує гриву і хвіст
стоїть і тремтить в осоці, а морози нещадні
вовчицею виють, тріщать, переходять на свист.

Є щастя красиве — іти все життя до людини, с
вітлішого щастя поки що на світі нема.
Невтомно іти, не марнуючи ані хвилини –
чи весни,

чи літо,

чи осінь,

чи біла зима...

ТРИ ЖІНКИ

Три жінки у путь виряджали мене.
Одна в прохолоді платану
спинилась і кинула вслід визивне:
— Забудеш, од сліз не розтану!...

А друга край двору,
де айва й спориш,
збанятко з водою тримала
і мовила ніжно :
— Вертайся скоріш!

А третя, знітившись, мовчала.

Про першу забув —
лиш за гору звернув,
що біла, як сніг, відпливала.
І другої усмішку легко ясну
за другим забув перевалом.

.. Відтоді вже зміряно сотні доріг,
та сумнівів сповнений вщерть я,
як тихо знітилась, забути не міг,
з тих трьох,
поцілованих,
третя.

І перша, лиха, на покрівлю зійшла,
коли повертався я додому.
І друга із глеком, мов краплю тепла,
несла свою радість і втому.

А третя не вийшла...
Та очі сумні
із серця не викину геть я...
Ночами являтися буде мені
З тих трьох,
поцілованих,
третя...

***

Прилинь, як сон,
явись мені
за всі розлуки в нагороду,
на воронім, баскім коні
явись з очима коновода.
Мій дід оповідав, як він
у ніч
                                виносив наречену.

І тільки — стогін,
тільки — дзвін,
і тільки вітер вслід
                                шалений.

З тих пір
                                спливла ріка води...

Кого благать,
до кого вдатся,
бодай на день,
не назавжди
ти викрав і мене...
  на щастя.

Сп'янію в мить одну весни —
і переплутаю всі дати.
Аби зійшли на землю сни,
я ладна все тобі віддати...

Пливе земля
в останній сніг,
весна весні біжить навстрічу...
Дай звагу,
очі дай мені,
і день,
загублений в сторіччях!..

Як викрадають милих
в ніч,
в руді кожухи
сповивають.

Шаліють коні вороні —
і меж нема, немає краю!...
Нам би дощі тої любові :
хуртеча...

ніч...

прокльони десь ...

А ми, порядні,

мов у змові, з

а днем

викреслюємо день.

І ти не явишся

крізь даль,

і, далєбі,

я не поїду...

А коні...

Коней —

просто жаль...

І я давно

не вірю

Діду...

Насирдин Байтемиров,
народний поет Киргизії

БАНДУРА

Рука лягла на струни - і рокоті бандур
птахи крильми ударили тривожне «кру-кру...»
Й на крилах журавлиних до весняних небес
дівочий голос линув і в занебессі щез...
Немов розтало серце, а з ним і білий світ.
Скупа роса сльозою з плакучих спала віт...
Гей, струни — ніжні вустонька спала віт...
Згадаймо буйну славу далекої борні,
згадаймо запорожця в золоченім сідлі,
гучну козацьку вольницю і скрещені шаблі.
Ревів Дніпро ревучий на каменях-мечах..
Чому ж, чому ти плачеш і сльози ув очах?..
Про смуток журавлиний у голосі живім
я горам і аїлам, дівчино, розповім
Той біль давно минулий, а раною ятрить
у славі України полощуться вітри.

.. .Замовкли чари-струни і голосу не чуть
розтала в чистім небі та й журавлина путь
Аж ген моя Вкраїна — немов вишневий квіт,
несхитна й сонцебризна —

співучий, ніжний світ

Та пісня українка — у рокоті бандур,
Гірка минула доля в тривожному «кру-кру...»

.. .Я серцем припадаю до братньої землі,
десь —

чую,

чую,

чую!..—

курличуть журавлі...

МЕТЕОРИТА РОЗЧЕРК СИНІЙ

***

Що вічне — гроші а чи слава,
машини,
непрístupність стін?..
Віків нестримна, дужа лава
все повертає в
прах і тлін.
Палаців сяючі склепіння,
шедевр,
що вийшов з-під руки,
й до нас доносить
дим гіркий,
цей попіл думки
й нетерпіння...
О істино,
скажи мені,
чим вабиш ти людей
і хто ти?
За тебе йшли на ешафоти,
не каючись
в людському: ні!
За тебе падали завжди.
І ти була над все дорожча.
Іду до тебе,
мов на прощу...
До себе світ весь — приведи!

Я ПРИЙШОВ, ЯК ОЦАЛЛИЙ ГУНН

9 листопада 21:30 – 10 листопада 02:16

Л.І.Ш.

Я прийшов, як ошалілий гуни:
замість серця — хтивість і спокуси.
Скільки страху я тобі нагнав...
я — нахабний ловелас безвусий!
Я душив тебе. Я — спрут. Ба ні – удав!!!
Рвав із серця чистого святині,
Честь дівочу чоботом топтав.
Спопеляв! І тисячі Хатиней
дихали вогнем з моїх очей.
Ти здалась. І в лоскоті ночей
віддала і цноту, і любов,
знищила цупкі перестороги,
і моя розгарячила кров
вдарила — мов хвиля у пороги!
Я тебе безбожно обнімав,
не гадав про хитрощі Європи.
Ти ж... чекала. Він мав дати знак!
І вже враз, мов спритна антилопа,
скочила від мене кудиглядь...
Гунн — наївне, мамине дитя:
на тобі зійшло моє життя...
Можна в ліжку прилягти будь з ким,
без чуття віддатись на хвилину...
Та чи то — кохання? Ні!
Біль щемкий я чую за чиюсь провину.

Не кохання то — підступна гра.
Хліб до чаю — з медом, та ще з маслом!
З'їли хліб. Прощатися пора.
І любов безсовісна погасла.
Ще лягли. Та що це? «Ей»,
Він прийшов з правами і законом,
з реверансом і низьким поклоном!
Зверхність і цинізм які в словах!
Він розчулював: сюсюкав і ридав.
(Плюнула б в лице йому хоч би!..).
Знав би Він — Кого йому віддав,
геть зневажений, без прав,
без боротьби...
...Літо. Осінь... І зима...
Зи-имма-а-а...
Ти кохана? Ясочка? Жона?
Ні! «Підлогу змий, насмаж...» —
І сльоза сльозу, ой, здоганя!..
«Здрастуй, Сашенько, єдиний мій, коханий,
неповторний, славний, мій, лиш мій...
Я захворіла на тебе, як зустріла!
Гірко на душі мені самій...
Не картай, не смійся.
Покарала я себе.
Та пізно у тобі відкрила я поета.
Прощавай. Прости.
Твоя Лорієтта».
Що ж, любов — не лоскітна забава.
Мовчки хлопчик затамує біль.
Сльози у подушку—
в чому справа?
Роз'їдає душу серця сіль!
Мовчки хлопчик перев'яже рану.
Кочовий він — чи ж звикати тут?
Тугу серця зцілюють шамани,
що в далекім стойбищі живуть.

Хлопчик ріс ручний та ще й слухняний.
«Полюби-и!» — звелів не хтось – батьки...
В літній вечір матіол духмяних
Вся мораль розбилась на скалки!...
Де вже ви, Глафіри, Пала –
всі до гунна, серцеїда всі!
Він, мов сонце, всіх теплом зігріє –
не було таких ще на Русі!
Налітай! На лички й еполети!
Розкупувай! Ну жжж – розпочина-ай!
Марієти, Глаші, Лорієтги...
мами й тата роблять із вас «найй...»
В нього — почуття?
Ви що?!
Глуха казармна тупість!
Спектр не той, не той асортимент...
Знеосібка армії духовна –
на тобі довбежи документ!
Ні на що не здатний і не годний
В солдафона істина проста –
він красивий, коли геть голодний,
їсть, мов хряк з крита, тільки так!
Кралі ось таких за гроші люблять!
В гаманці ж свистить...-
то й не підходь!
Кісточки обсмокчуть, ще й на людях
перемісять праведне з гріхом.
Жаль, що не були з тобою ми ні разу
В строфах цих я все перебрехав...
Кажуть хлопці, що кохання — радість.
Чи ж збагне це твій пихатий хам?
Покидьку все'дно.
Для мене ж, люба, свічкою гориш ти вдалині.
Горда і пречиста, моя згубо,
в сутені засвічуєш огні!

Я не дикий гунн.
Не хтось — ще гірший.
І не знаю, що таке — вино...
Ти пробач, кохана, що й у вірші
нам любитись в парі не дано.

1977 рік, у казармі КВЗКУ

***

Є неземна, своя краса
у бескидів морських крутизнах,
отих світанних, мов роса,
отих пречистих, як Вітчизна –
що дух захоплює вона.

Змах крил потужних альбатроса
мені б, о доле, ти дала,
щоб осягнув я
край свій рідний
од гір до моря й до села –
й оддав йому всього себе.
А впавши,
ліг п'янким покосом,
щемкою пам'яттю зела,
і, як веселка, із Росі десь
брав воду в небо голубе.

Став стрімчаком,
зерням,
рікою,
ще — променем,
крилом бджоли...
грозою, може, пломінкою —
хай блискавиці б одгули
в моїх юнацьких щирих жилах!

Чи ж де любов таку знайду?!

О скільки сил в мені кружило,
з піщинки велетня робило —
до зір возносячи мій дух!

***

О, краю мій!
Лише в розлуці ми
пізнаємо,
мов свято,
кожну мить,
чиє глибоке світло
так сповна
Дніпрова хвиля
дарувала нам.

***

Величний плин Дніпра,
немов орла політ,
і полум'яний схід,
де пісня в царстві трав.
А хвиля та,
що в молоці туману, -
втамує сину біль
і зцілить рану.
За матір поведе на бій.

***

Метеорита розчерк синій крізь
смерть прямує до землі,
його життя —
в яснім горінні,
що розтинає груди млі.
І хочу я за далиною
років,
сум'ять
і чистоти
метеорита яснотою
горіти людям з висоти...

***

То що ж робити?
У метеоритнім світі
нам без любові неможливо
жити...
Як і завжди,
любов — то віра;
як і завжди,
кохання — щем...
Ти ніжним проліском
явилась,
і боязка, й цнотлива ще!

***

Як слово «смерть»
трактується у нас ?
Це час, коли людина
почина старіти...
І через те
я кваплюсь повсякчас
в ім'я добра
себе не пожаліти.

* * *

Покажи мені шлях додому,
де іскриться тепло вогню,
завтра я забуду про втому,
в хижій темряві

не зупинюсь...

Завтра будуть у синьому небі
лебедино хмари летіть,
я засну, де пшеничний гребінь
ще не скошений, шелестить..

А поки що прошу, як друга,
півжиття я шукаю, повір,
через відстані,

хвищі

й хуги

стежку в край,

що явив цей вірш.

Покажи мені шлях додому...

* * *

Тече між пальців час,
немов пісок,
нестримними секундами
біжить...
З низин ще не дійшли ми
до вершин,
а вже на скронях
сивизни мазок.
Спіши, мій друже,
все ще може бути,
до дій з утоми розбуди мене,
і підкажи—
хай нас не промине —
затята віра в мрію голубу.
Наївні, легко входимо
в життя,
не розрізняємо, де справжнє,
а де сон.
Зіниць своїх гарячих
сотні сонць
віддаємо у світ без вороття.
Росте гора...
Крутішою стає.
Минає вік то стрімко,
то безкрило...

І ти скажи: вгадає хто своє
обличчя що в кінці шляху
відкрилось?

Біжить мій час в годинником
Землі...

Й коли погасне вже...

остання мить,

життя,

прошу:

дай крила

відшуміть

мені з ключем прозорим

журавлів!

* * *

Синява небесна скрізь,
ріки і поля.
Сонячна душі яскрінь —
це моя земля!
Зорі хороводяться,
небокрай сія.
В калинах-шовковицях
щебет солов'я.
Ген, світи шепочуться —
скільки ж тих висот!
Світку, в тебе хочу я
брати мед із сот.
Прийде мить прощатися,
й, краю мій, повір...
Душу, мов лещатами,
здушить хижий звір...

***

Вода джерел.
Вона перед тобою –
то жебонить побіля ніг,
то віддалік...
Припасти б спраглому
ось тут до водопою,
черпати пригорщами,
зводитись з колін...
Та мова у струмка
аж надто безсловесна.
В струмку тім
знімеш втому,
змиєш піт...
Криниця —
мого роду перевесниця.
Нам і баклаги стачить.
Ну ж бо, пи-ить!!!

***

Чи порівняю всю красу земну я
з тією вродою,
                                що Бог дав лиш тобі?
У каризні очей,
  які ві снах цілую,
секрети вічності вирують,
  далебі.

...Всіх див чудесніша вона,
дівоча врода, що так вабить:
і годі хмелю чи вина, коли така струнка і
зграбна, ти розквітаєш, як весна.
Даруєш шал губів і ніжність,
о квітко в росах,
  світло йщем...

Ні, не напитися мені ж, ні
з джерел святих, і я п'ю ще!
Й напитися ніяк не можу..
О тільки б, люба,
  розчинитись
в тобі, як хмарці
  в небі Божім,

тій, що міняє непомітно
свій обрис ясний чи сумний...
Ти — ідеал мій неземний,
що відкидає геть самотність!
Я хочу дихати тобою,
ділитись радістю й журбою,
й не порівняю всю красу земну я
з тією вродою,
  що Бог дав лиш тобі.

... Якби ж то зміг до донець
відлюбить
той чар очей, які до безтяму
цілую!

ЗОЗУЛЯ

Сниться часто рідний дім мені
Літо ясен промінь у ріку лє
І зозуля сіра в шалині,
як вістунка, долю пророкує.

Ти зірвав стеблинку нашвидку
не конвалії—баганника прим'яту
І полинуло зозулине «ку-ку...» -
птах чийсь вік завзявся рахувати!

Сниться ліс, галява, вогнеквіт
Бджілка із чарунки, ген, росу п'є..
«Вісім...», «десять...» Ціла сотня літ..
Щось розщедрилась на чужині, зозулі

А для воїна, ой тоскно, ти повір...
Досвіток а чи заходить сонце...
Юність, зіткана із крові хижих війн,
й на життя дивлюся — чи не сон це?!

Й хто він — в шалі дикості солдат,
наш, чужий — у надголоді, втомах...
Біль очей, страшнюща борода,
ще й душа—відкрита для бездомних!

Смерть, то й смерть. Хай буде вже як є.
Скільки впало із-над Волги з-над Дніпра тут!..
Ти ж, зозуле, без кінця куєш,
мов не знаєш про солдатські втрати.

А тому опам'ятайся, стара,
постривай без сорому брехати.
Крик «тюльпанів чорних» — то не гра:
юні кості годі вже орати!...

***

До підлості совість не спуститься
з жадного люди сміються.
За гроші не все купується
за гроші не всі продаються.

Калитка повна щоденно.
Ієни, долари, франки,
фунти, ескудо, гульдєни
в кишені течуть і в банки.

Хай гріш за грошем карбується
Кується і додається...
За гроші не все купується,
за гроші не все продається.

***

Не потривожмо тишу лісову,
струнких дерев святе заціпеніння,
густого листя миле безгоміння...
Не потривожмо тишу лісову.

Не потривожмо тишу лісову,
дерев осінніх золоту корону,
їх відданість німотну, безборонну.
Не потривожмо тишу лісову.

ЗВИЧАЙНИЙ ДЕНЬ ВІЙНИ

Промов не буде на могилі...
Бо й знак, де падав хтось,
вже зник.

Нас всіх, як землю, обпалило
в той день, звичайний день війни..

Ми в сорок першій відступали
від Пруту. Німану й Двіни,
ятрило серце, мов на палі,
в той день, звичайний день війни.

У тил до рідних прокрадались,
несли їм вісточку весни,
боролись, гинули, страждали
в той день, звичайний день війни.

Дух подвигу на карти чесні
з відлунням бою все ж проник,
нас вбито в березні й у червні
в той день війни і без війни.

В звичайний день, у день печалі
матуся сина ждала ще —
стогнала хвиля на причалі,
неволив душу хижий щем...

Минулих мук гіркоти й дати
приходять досі в наші сни.
Карбують крок чіткий солдати у
день звичайний — без війни.

Олександр Стовба, лейтенант – поет, родом з Дніпропетровська. У двадцять два роки загинув у Афганістані. 1980 року він посмертно став Героєм Радянського Союзу. За життя Олександр не надрукував жодного рядка. Збережені записники свідчать про небуденний поетичний талант лейтенанта, кого (знову посмертно) причислено до Спілки письменників, вдоволено Всесоюзних літературних премій – Ленінського комсомолу та Міністерства оборони СРСР. «АІСТ» - скорочено від імені, по батькові та прізвища, коли російською мовою. Друге ім'я Олександра Івановича Стовби – «АІСТ» стало крилатим, тисячі юних загонів боролися за право називатися «аїстєнятами». «АІСТ» - так назвав Олексій Дмитренко свою художньо-документальну повість, яка вийшла в Україні, й у 1986-1987 роках за опитом Українського товариства книголюбів була визнана найчитабельнішою і найпопулярнішою книгою в державі й тоді ж (1987) відзначена найвищою літературною відзнакою держави – Національною Шевченківською премією України.

БІЛЬ, ЯКИЙ НЕ МИНАЄ НІКОЛИ

Есе

Ви знаєте, що таке справжня Любов?

Яку ще називають святою?

Любов жінки до чоловіка?

Це — коли у Неї до Нього в одночассі почуття і як у матері, і як у коханої, і як у найвірнішої подруги.

Такий ідеал дружини-українки.

А ті слова я вперше почув од старої козачки, покійної моєї бабусі Уляни. Її чоловік, а мій дід Єгор, загинув у крутовіях громадянської. Його ж дружина виховала п'ятеро дочок і одного сина, живих, як кажуть, і здорових, протрудившись у стожиллі вдовою сорок п'ять літ. Рівно стільки ж вдовує моя свята Мама.

Вони вмiли любити раз і на все життя.

Наші матері-українки.

Що спонукало мене саме про це нагадати?

Лютої зимової ночі 1944 року моїй мамі, що між двох крихіток-синів провалилася зненацька від втоми і довгого чекання в сон, раптом привиділося, що її чоловік Данило загинув. Вона жахно закричала від того і вихопилася враз простоволосо в хурделицю за хвіртку. Вулиця була в обличчя гострим снігом. За Гадячем криваве спалювали небо заграви. Без угаву панахали ніч далекі гармати. Здригалася земля. Мама злякано завмерла: чорний сон був провіщим — чоловіка більше немає...

У ту ж таки січневу ніч у ще дальшій Решетилівці, в убогim хліві (все, що залишилося від спаленого обійстя), на відкритому всім вітрам вітровалі над замерзлою річечкою Говтвою матері Євдокії, об-

ліпленій зусібіч крихтинами-діточками, привидівся тяжкий, наче розпанахана рана, сон: буцім її чоловік Максим зовсім занедужалий, змучений летить із крижаної гори в прірву...

Уранці в село привезли пораненого односельця і той переказав через дружину, що бачив під Олександрією Максима — геть ослаблий, почорнілий, уже не солдат... Госпіталі переповнені, й Максима кинули напризволяще, може, відволодають добрі люди. «Поспішай, Євдокіє: поспіша-ай!..»

Потому проминуло тридцять літ і син Євдокії та Максима — Олексій переміряв той шлях, що запікся в рядках його роману-пошуку «Пам'ять Долини смерті»: *«Шлях до неї проклався двічі. Спершу — уявний, з розповіді моєї матері, а потім — листопадовою дніпровою землею. Я саме був у полоні майбутньої повісті «Берегиня» — дозбирував факти, звіряв сюжет. У січні сорок четвертого в час жорстоких боїв за Кіровоград моя неписьменна мама шукала батька, який потрапив у польовий госпіталь під Олександрією. На сімнадцять днів і ночей витяглася та незбагненна дорога від Решетилівки до Кіровограда — через спалені села, крізь хурделиці та моторошне степове безлюддя — за хвилину війни... Й за всю дорогу, що запетляла на сотні кілометрів, тільки двічі полегшувався шлях: то зв'язківці з конячкою («дай бог їм здоров'я, коли живі, а ні — то царство їм небесне...») підвезли лантушок і кошик до близького села, то перед Кременчуком артилерист-лейтенант, що повертався з госпіталю після контузії на Дніпрі, підібрав у снігах майже замерзлу жінку... Лейтенант, водій і вона, моя молода згорьована мама, — натоді, в тридцять два роки, мати чотирьох живих і трьох утрачених дітей, — обмінялися смутком пекучих слів (кожному здавалося, що саме через його серце прокочувалася вся війна) та й попрощалися в Попельнастій. Лейтенант зодганяв військову частину, Євдокія-мати понесла далі надію знайти свого Максима. Й так тоді не знайшла...»*

І я одразу відчув: які ж вони мені близькі, оті слова, що аж душу вивертали, і вона бубнявіла, переймаючись синівським болем. Близькі ж ми-бо, як та рідня з кореня: отими гіркими снами наших матерів, їхньою сирітською і вдівською долею, їхнім неймовірним і неперевершеним на цілий світ терпінням: адже кожний шостий українець загинув у Великій Вітчизняній. А якщо додати сюди голодомори

1921-го, 1933-го, 1947-го і знущання за сталінських п'ятирічок — Соловки, Магадани, Мордовії... — то — кожний другий. Наші матері — то вічний образ України.

Автор же роману «Пам'ять Долини смерті» та збірки поезій «Шорстка моя отава зацвіла...» вріс у той біль усією душею. Він — один із найцікавіших, найнеспокійніших, найсамовідданіших по ставленню до чесності Слова український (у глибоко національному, справді народному значенні) письменник сучасності Олексій Дмитренко. Це, найперше, видно з його мови. Рідко хто (без перебільшення) зараз у нас серед красного письменства вміє так послідовно, вимогливо, мужньо стояти на діловій варті цього неперебутнього багатства нашого народу. І то — весь час, звідколи і став причетний до художнього мислення, звідколи склав перший вірш, написав першого нарису, оповідання. Власне, щедрий талант Олексія Дмитренка і почався з Мови. З отієї глибококорінневої материнської, запашної хліборобсько-селянської, задушевно української, решетилівської, полтавської (нагадаю: в основу нашої літературної мови покладено саме полтавсько-київський діалект). Така вже наша батьківщина. Нагадаю ще просту істину. Ні в одній державі світу, в жодного народу немає такої мільйоннострунної палітри народних пісень і дум, як на Україні. Та ще більше в нас незнищенної долі самого народу. Непокори, прагнення свободи, терплячості, працьовитості, стожилля, политого совісним потом, плачу, весілля, горя, святого духу, доброти, милосердя, світла, викресаного з волі козацьких характерів, їхнього побратимства, снаги, взятої знову ж таки у пісні й думи, завзяття з їх вогню. І все те породжено неоціненною Любов'ю, яку виплекали люди на нашому найродючішому на планеті чорноземі.

Ось звідки найперші витoki творчості Олексія Дмитренка.

Ті пісні-думи співала в роботі Євдокія-мати (сестра в других матері Анатолія Асаула — відомого вченого, хто мешкає в Санкт-Петербурзі) синові, коли він ще був у колисці й коли тільки-но зіп'явся на ноги. Ті пісні вона до останнього подиху співала своєму Максимові, нащадкові виборних козаків Решетилівської сотні, останньої сотні, із знищенням якої зникла Запорозька Січ, Максимові, який усім смертям на зло таки вижив і повернувся додому й по тому ще роки й роки у вільний од сторожування час дратвував, шив людям чоботи

(а чоботар — цей недужий вічний сторож, як жартували люди, — «нічний директор», був од господа-бога — неперевершений, на весь район, та й узагалі: за що бралися батьки, у всьому і скрізь у них були лад і толк). Тихо підмугикував у такт дружині мелодію й Максим, вже не владний розтягти гармошку-хромку, бо ліву руку розбив параліч... І обліплюють їх доокруж онуки, й собі підпрягаються до того дива-пісні.

І сидить на пропахлому висмаглим сонцем порозі Олексій, син Максимів, що й сам уже двічі батько, дивиться синіми, як небо над Говтвою, зворушеними очима в поля понад київським шляхом, що розіслався із серця нашої України й подався, ген, до стольного Києва, через Лубни і Пирятин. І все навколо рідне. Ріднішого вже й бути не може. А над чолом завмерло непокірне пасмо нагрітого стрімким променем чуба. І ловить Олексій наче на обличчя од нього через круті брови, що вигоріли в подорожах, як два колоски, лагідно лягає вже й не сива, либонь, а біла, як паморозь, світлінь. І чує Олексій: болить його душа, бо-ли-ить... І губи мимоволі шепочуть своє ж, із «Решетилівки»-повісті: *«На трьохсотій верстві од Києва нітється серце, священнодіє світ: за горбами, мов хто розсипав на рушнику біле зерно, занамистилася, розтрусила хати моя Решетилівка, впустила на хвилю Говтви верб'яну красу. «Верба б'є, не я б'ю, за тиждень — Великдень...» — відкись із синього берега кропить мене мати — й немає, та й бути не може країни, поетичнішої за Решетилівку, немає млішого села! Все сильніше тягне в рідні краї. Їм — усі вакації, свята. При найпершій нагоді беру відрядження на Полтавщину. Може, що в батькових скронях забілили сніги, а може, сам, на відстані, раптом збагнув, що в мене, що в кожного є своя Решетилівка — і тільки через неї бачиш, і тільки нею важиш складне життя».*

Не витримав — на день приїхав до матері, а потім одразу ж подався на Смоленщину. Там серед густезної первісності лісів і боліт шукав довго, виморено святе джерело, звідки береться Дніпро-Славу-та. Безжальна наруга меліоратора: підтоплене, провалилося джерело, і зовсім в іншому місці серед болота хтось поставив бутафорну криницю з сосновим зрубом... Колеса машин, сліди важкого трактора перетяли вчора незайману течію Славути. Фіолетові плями бензину, солярки, мазуту. А щодалі од того джерела — то більше. І в Росії.

І в Білорусі. Що вже казати про Україну? Тут ріка трьох слов'янських народів занедужала й геть. Гнила водойма перед Києвом, увижалося, дихає задушливо із самого дна радіонуклідами, скинутими туди через Прип'ять з Чорнобиля. Штучні моря, які поглинули цілі держави гектарів найліпшого у світі чорнозему, цвітуть ядучими водоростями. Занапащена річка. Отруєна. Зацуркована так званим «науково-технічним прогресом», тягнеться до чорного од самих берегів уже й моря. Екологічне горе. І письменник знову — укотре вже! — заступається за Славу. То не перепалка, а бій із відомством, із адміністративно-командною системою, із імперським бюрократом і місцевим браконьєром, хто зубожів духовно, збайдужів до найсвятішого.

Душа письменника багата на біль. Із болю народжується ще одна яскрава художньо-документальна повість-есе «Хвіст ящірки, або Дума про чисте плесо». Викривальні факти в бійцівському одязі високого мистецького слова стали, як живі щити з кровноміцних образів, наче прикрили собою матір-природу, невмирущу річку. Це водночас і глибоке дослідження, і географія, і історія, і демографія, і доля народу — од глибин і до онуків та правнуків. Усе це не втиснуто в пристрасне слово — економно, спрагло, наснажливо, а запечено в ньому. І ти вже відчуваєш, як те духовне крило нараз зачепило і твою душу, підперло, понесло-полетіло... Куди? На поміч таки матінці-природі, Дніпру, всій Україні.

Мабуть, Федір Достоевський мав на увазі саме таку мистецьку силу художнього слова, краса якого врятує світ. І бути на службі в неї — найвище неспокійне благо сучасного письменника якщо тільки душа його завжди за те повна здорового болю.

Олексій Дмитренко саме тим і близький нам.

Своєрідність його в сучасній українській літературі полягає в тому, що він у своїх художніх пошуках стоїть на суворо документальній основі, яка іде від рідної землі і конкретної людини. І все це в розумному поєднанні. У високих, завше благородних помислах. І ще: у барвистому, чистому, благовісному ошатті слова, взятому мовби з первісно-первозданних уст народу, які, ті мова, ще не загнудані гуркотом цивілізаційної машинерії, впливом іноземщини і гаром хімії та літературознавчої атрибутики, на кшталт «теми», «ідеї», соцподілу на позитивних та негативних героїв, «поличок» і «розрядів» тощо. Тоб-

го: хоч би про що писав Олексій Дмитренко, у нього на першому місці завше людина, її душа. А відтак і душа слова. Вони невід'ємні одне від одного. Й ось це і творить художній, рідкісний сплав. «*Повісті Олексія Дмитренка*,— підкреслював у своєму інтерв'ю для читачів зарубіжних країн відомий прозаїк Павло Загребельний,— *вибудовані на твердому документі, на вражаючих випадках з життя. Для своїх творів автор вибирає незвичайних людей, а документ подає по-своєму, з необхідним художнім домислом. Мені здається, що він творить якийсь новий жанр в українській літературі, дуже цікавий і характерний саме для молодшої нашої прози*». Про пекучу самотність «молодого письменника, нариси і документальні повісті якого вигідно вирізнялися з-поміж аналогічного творчого набутку його ровесників, та й не тільки»,— сердечне сказав у своєму есе «Про Олеся Дмитренка», вміщеному в книзі «Духовний меч», пристрасний і безкомпромісний поет Іван Драч, для кого молодий прозаїк у пам'ятні липневі дні 1976-го, під час поїздки в доаварійний Чорнобиль «відкрився кількома цікавими гранями. Відкрився (цитую — М. М.) таким дорожнім для мене *талантом людяності*, який не так-то просто означити, але який передовсім визначає якість всього написаного. Цей талант виринав на поверхню якимись уривчастими спалахами вже при зустрічах з інженерами чи зварювальниками, з малярами чи бетонниками. Знав він багатьох поіменно, знав їх родинний статус і квартирну ситуацію, в гурті дітей, які вибігали з новенької школи, впізнавав знайомих хлопчиків і кидав навздогінці питання, які свідчили, що письменник тут — *свій*. Йшли ми вулицею, зупинялись досить часто — все знайомі та знайомі, здавалось, що його і не сприймають як письменника, а чисто по-свійськи, аж наче вчора бачились. Коли під лютим липневим сонцем ми пробирались до арматурників, мені все думалось про недоречність відривати людей від живого діла в таку справді гарячу пору. Але я побачив, як засвітилось кількоро людей, коли вони на риштуванні помітили постать Олеся Дмитренка. Потяглись до нього, назустріч синяві його добрих променистих очей. Ніякого блокнота не було тоді в руках у письменника, принаймні я його не запам'ятав...» І далі: «Отож, людяність таланту, яка потім світиться з рядків есе чи документальної повісті, але передусім існує в самому настановленні до людей праці в чуйному письменницькому серці. Це органічна,

не синтезована, не сконструйована риса мистецької вдачі Олесья Дмитренка — одна з вирішальних запорук його подальшого зросту і його сьогоднішнього успіху...» Відмітив тоді й там же старший товариш ще одну рису обдарування прозаїка — «Це глибинне знання предмету, *талант глибинного знання*, який визріває в цьому чоловікові і який не може не бути поміченим», про кого і про що б він не писав. Про сталь, про ліс, про бджолу, про листок подорожника, про опішнянських дивотворців огненної глини чи про решетилівських майстринь-вишивальниць, чиї «узори сизого морозу» — гаптування білим по білому — вчарували світ...

Це складне, важке письменницьке ремесло. До сьомого поту — праця. Тривала. На ціле життя. Бо й література оця від самого життя. Від його серцевини.

Така вже доля таланту Олексія. Він пише як живе і дихає, з першої ж часини своєї свідомої творчості. Наголошу ще раз: це справді ж таки доля таланту. У нелегкому творенні свого слова Олексій Дмитренко ішов завжди і йде далі своїм, раз і назавжди вибраним шляхом, нікого не нагадуючи і ніколи ні під що і ні під кого ні на йоту не підлажджуючись і не пристосовуючись, не знав він і не знає ані найменшого флюгерства, ні якогось перефарбування на той чи інший манір, у той чи інший колір. Це в наш час особливо неоціненна риса і якість письменника. Саме така позиція. Бо за нею стоїть Правда. Для Олексія і для багатьох нас, колись молодих, прикладом у цьому завжди був Тарас Шевченко. Велетень Духу і Слова, який безстрашно боровся за Правду, карався, мучився, але ніколи не каювся. Наш завжди високий, неперебутній приклад. До речі, саме Олексію Дмитренку (в співавторстві з журналістом Миколою Шудрею) належить одна з найкращих у нашій літературі повістей-пошуків про Кобзаря «Верховіть черещатого дуба». Скільки нових, невідомих раніше сторінок дитинства, життя поета відкриває вона!

Якби я написав оце, що Олексій із самого дитинства мріяв стати письменником, то було б неправдою. Не було того ні в школі, ні після її закінчення. Любив до безтями природу, математику, шахи... Тому то із срібним атестатом зрілості («четвірка» була з української мови...) подався спочатку до Київського політехнічного інституту. Але спіткнувся на... медичному огляді: хворі легені. Затамувавши біль і сором, по-

вернувся додому. Клав бруківку... В горі та відчаї знайшов відралу: несподівано стиснув перо трьома пальцями та так, що на все життя. Працював ще на Прилуцькій взуттєвій фабриці, рубав підошви. Портрет юного штампувальника красувався в галереї кращих людей області в Чернігові, тоді ж обласна газета надрукувала нарис про нього — «Є хлопця мрія». Мрія — писати... Потім була ще казахська цілина — мозолі, піт і мозолі... Найхарактерніше, мабуть, у його долі, яка потім така, письменницька, вибрала його на все життя. Ті мозолі й потяг до слова привели його, сьомого з дев'яти дітей у неписьменній матері Євдокії на факультет журналістики Київського університету імені Т. Г. Шевченка, який він закінчив із відзнакою. Писав вірші, у факультетській стіннівці. До слова, про них лагідно відгукнувся Василь Симоненко. А в рідній Полтаві — на залізничному вокзалі й при в'їзді в місто, на автотрасі, великими літерами (за вказівкою обкомівського секретаря) на щитах був написаний його перший вірш українською мовою, що увійшов і до колективної збірки «Добрий ранок»: *«Здрастуй, Полтаво! Я знову з тобою, зелені травинки покриті росой... Вдихаю повітря, а серце від щастя шепоче: «Полтаво, ти стала ще краща...»* У тих рядках поєдналися щирість, доброта, простота образів, непідробне українське слово з решетилівським колоритом. Стократ мав рацію Лев Толстой, стверджуючи, що досвід, який набула дитина до п'яти років, стає для письменника надійним підмурком на все життя. Наголошую на цьому тому, що поезії з тим решетилівським, батьківщинним колоритом Олексій Дмитренко залишився вірним і потім, надалі й до кінця. Хоча, власне, вірші пише рідко. І — майже не друкує. Читач цієї його першої збірки-«Вибраного» зможе познайомитися з його прекрасним поетичним вибухом «Кривава Мері», що органічно вписався в тканину повісті «Політ без приземлення», авторство ж віддано літературному герою Антону Калині... Коли вже я почав з поезії Олексія Дмитренка, то мушу сказати, що вся його проза густо просякнута її запахуштістю, тугим ліричним струменем, ніжністю і персоніфікаційною напругою. Але тут же і публіцистичний жар. Живі, а не вигадані факти. Аргументація — тверда, доказова. Логіка — неспростовна. Прямо скажу: рідкісне (підкреслюю: художницьке найвищої проби) поєднання. Недарма на художній документалістиці Олексія Дмитренка вчать журналісти, за його творами пишуть курсові й дипломні праці.

З позаминулого, 2005 року, Олексій Дмитренко став професором кафедри теорії та методики журналістської творчості Рівненського міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, навчає фахової мудрості молодь.

За життя ми рідко помічаємо письменника, віддаємо належне йому. Особливо ж, — молодому. Мовляв, не сталевар, не тракторист... Може, це не зовсім правда, коли казати про Олексія Дмитренка. Ще 1976-го року його перші три книги «Бо ти на землі — людина...», «Весло» і «Листок подорожника» відзначено Республіканською премією, освяченою іменем Миколи Островського. Заслужено? Як на мене, цілком: слово прозаїка, незаперечно, було одним із найпомітніших, найгучніших у нашій молодій літературі, його яскраві публікації, насамперед у письменницькій газеті «Літературній Україні» стали справді подією, прикладом того, як і в роки недремних брежнєвсько-сусловських стагнацій треба не втрачати свого громадянського духу, синівської активної любові до незнищеного в житті. «За Россю, де море бурштинове», «Тополя старого Рустема»; «Дума про чисте плесо», «Карпатський ліс» і «Серед лісів» (трагедія Дніпра, карпатських і поліських лісів); «Глибокий чорнозем» і «Сиві отари Василя Безпалого» (болі землі й людини); «Аджимушкай», «Пам'ять Долини смерті», «Садівник прекрасного дерева», «Бо ти на землі — людина...», «Чілі — в серці...», «Опішня», «Решетилівка»... Його публікацій (не перебільшую) чекали, як благодатного дощу в спрагу. В багатьох-багатьох, у кого затомилась і боліла душа, хто тягся до слова, до сьогодні зберігаються численні, вже прижовклі газетні вирізки тих вельми гострих, розлунистих публікацій, що не залишали нікого байдужим. І кожен, хто не знав Олексія особисто, думав, що їх автору вже давно за п'ятдесят-шістдесят...

Олесь Гончар, Павло Загребельний, Михайло Стельмах, Григір Тютюнник... пильно стежили як набирає творчої сили цей своєрідний прозаїк. А він, зі студентської лави очоливши провідний відділ нарису й публіцистики в письменницькій газеті, гуртував цікавий авторський актив. Хоч були задушливі часи, та пекельний п'ятачок плацдарм Правди виборювався щораз. А з ним найжиттєвіше для людини — її мова, душа, то ліс, то склянка чистої джерельної води, то ріка, то священна недоторканість Києво-Могилянської академії, то мистецька

душа України... Неймовірно важко утверджувалася Істина. Саме тоді, в тій же «Літературній Україні», як жадібно до світла стебло, потяглися до правдолюбства погляди юного й, на жаль, тяжко недужого Валерія Марченка, чий дух з роками не змогли зламати брежнєвські саграти в сибірських і мордовських таборах; саме з Олексієм, у відділі нарису й публіцистики працював тоді Іван Білик, невтомно засиджувався далеко за північ в кутку кімнати, не підозрюючи, звичайно, що його творча мука, його роман «Меч Арея», збудивши самосвідомість багатьох, кине в немилість не тільки зухвалого автора, а й весь колектив редакції, пошарпає долю декотрих навіть за одне лише співчуття...

«Карпатський ліс» Олексія Дмитренка передруковано з коментарем у чотирьох виданнях «за горбом» — і перша книжечка автора повернулася з набору на «перетряску». Знову й знову знімалися твори, абзаци, рядки... Як кажуть, скубли із кров'ю... Звикнути до цього не можна. Бо твір для автора — то живе дитя... Я не можу назвати оповідань, повістей, нарисів Олексія, які були б надруковані за першим поданням у тому вигляді, в якому вони були написані. Кажу про гостроту, про підтекст. А тому в нього — як самозахист — стала постійною присутність «прихованої думки, рядка», сказати б, письмо за законом айсберга. «Карпатський ліс»... Дерево в горах настільки нажахане сваволею нищівних перерубів, що його лякає навіть просто зустріч із незнайомою людиною. І цілком логічний початок: *«Гори сповільна опустили на мене погляд: закам'янілі зморшки — руді, як відгорілий козацький ус; глибокі, запалі очі шукали, чи не тримаю в руці сокиру... Витираю підощви об камінь. Брунатний, сивий, а потім чорний — аж синій ліс холоне у світанковому світі, і я відчуваю, як дивний трепет розливається тілом, немов то переді мною зовсім не ліс, а втаємничений храм. І в ньому громадаються не смереки, буки, ялиці, а священнодіють колонади, арки та вівтарі. А вище: небо — блакитна баня собору».*

Це ж треба! І не випадково ж — *со-бо-ру!*.. Саме почалося цькування «Собору» Олеся Гончара. І в тому ж числі «Літературної України», де надруковано «Карпатський ліс», публікується і прекрасна стаття «Собори душ людських» — слово письменника Олеся Лупія — на захист чесної книги. Хтось скаже — натяжки, езопова мова чи «ки-

шенькова» сміливість... Нехай. Але ж і геніальна прозорість Тараса Шевченка нерідко шукала прикриття, пам'ятаєте «Тече вода з-під явора...» Тут не візьмеш швидкочитанням, правильніше — легкочитанням. Таке письмо й така манера не для бездумних: нещадно благословляються надмірні поруби в Карпатських лісах, бо, мовляв, треба, бо діє його величність імперський план, і автор, навівши факти жорстоких вітровалів, сніговалів, повеней, інвазій короїдів, змиву в долини мільярдів тонн землі, яку мішками на скелі назад не повернеш, виносить прямий вирок нищівникові, системі: «Вибухівку під камінь?! Та це ж живі гори... Смерека... Кожна билина, гілочка кожна вписані в слово — «Прекрасне»! — що не повториться вдруге [...] Для горянина найсвятіші у світі гори-Карпати з чубами синіх смерек. Без них — уже інша душа й люди інші. Без них — немає народу...»

Завважмо, це сказано в 1968-ому році й сказано навперекір тим, хто за деревами не бачив і не хотів бачити природного покликання лісу, підозрюючи зелений карпатський черес у тому, що він може надійно приховати можливу схованку для (неіснуючих) бандер...

Його ж «Мальва»... Читаєш — і раптом: сто-опп! Корову з іменем Мальва тримають брат і братова на двоє дворищ, корова щораз тікає в бідний двір, терпить побої, й тікає. Водить «Мальву» Ромко Трубай. Чи не знято посвяту — посвяту Романові Іваничуку, чию книгу «Мальви» пустили під ніж?.. Ба й брат у Трубая Ромки — Тосько. Тосько — справжнє ім'я і рідного брата автора нашумілого роману. Тосько Іваничук — справді уярмлений у сибірських таборах, до нього їздив молодший брат. Чи не тому після того, як Ромко Трубай кине ціпка в неслухняну корову й сам упаде, забивши коліно, перед його очима попливе білий сніг, біла ніч... А Мальва? Мальва... «Під калиною корова згадала про волю, непокірна, припала на передні ноги, заспотикалася й, витягши наперед голову, чимдуж побігла до братової»... Подумаймо: 1968-й рік...

А чи ось, у «Хвості ящірки...» свіже, те, чим зараз ми живемо. Наводяться слова Тараса Шевченка, закарбовані генієм навіки «Нема на світі України, Немає другого Дніпра...» і раптом: «То невже ж нащадки генія так безборонно й сліпо віддадуть на поталу невігласові з кашеєвою душею блакитнозору гордість над золотоколосими хвилями пшениць, невже дозволять убити саму долю, історію свою?»

Я люблю повільно, насолоджуючись, читати прозу Олексія. Вона в нього — для вдумливого, мислячого читача. Така проза пишеться гострими поривами душі й серця, ще кажуть — кров'ю, а отже, в друці вона з'являється, як правило, почетвертованою, перещипаною недремним оком наглядача.

Власкор «Літературної України» по Донбасу, я не раз був свідком того, з яким неймовірним тертям пробивалися на шпальти газети «зубасті» Олексієві твори. Було, що скріплюючи підписом дозволу нарис, редактор і білів, і зеленів... Той підпис міг стати вироком собі ж.

Це зараз ми стали жвавими, сміливими й гостроязиковими, роздемократилися і розгласнилися так, що можемо й по трибуні кулаком чимдуж гахнути й рубонуту з плеча правду, ще й написати кудись... А тоді, не забуваймо, один лишень кивне, як другий скрутить руки тобі — й загримиш через Луб'янку в пермські чи мордовські табори. Ото й уся «гуманна» мораль...

Чого коштувало творчій людині скуштувати цькування одного лише Маланчука. Це ж він, недремний, «виламував» пам'ять луганському скульптору Іванові Чумаку, а заодно і гіпсову руку комісарові Єременку, котрий, виявляється, на Бахмуцькому шляху, зводячи з палаючих пшениць своїх бійців в останню атаку на фашиста, повинен був не випростовувати руку з пістолетом, а притискати її, зігнуту в лікті, до боку, пістолет же спрямовувати кудись у небо (до бога — чи що?).

Не дослухався скульптор. Пам'ятник на Слов'яносербщині стоїть по правді. Й видно його на весь Донбас.

Не дослухався й письменник Олексій Дмитренко. Бо правда людська для нього вища над усе, найголовніша. Пам'ятаю, у Спільці письменників відбувалася розмова про майстерність молодих. Круті сімдесяті роки. Черговий штатний критик завчено проспівав хрестоматійно вивірені рожеві рулади про принади непохитного й незамінного соцреалізму, про необхідність поїздок молодих прозаїків на комуністичні новобудови, так би, переконував і повчав, народилися живоносні твори про людину праці, твори на соцзамовлення. Бо ж, бач, не влаштувала офіційну систему нова сільська проза Григора Тютюнника, Євгена Гуцала, Василя Шукшина, Валентина Распутина... Не так, мовляв, треба писати, якщо хочеш іти в ногу з народом до світлих верховин, якщо не збираєшся «лити воду на млин ворожої ідеології».

Це був день, коли в кіосках з'явився свіжий номер журналу «Комуніст України» із розгромною статтею на Євгена Гуцала і Григора Тютюнника. Олексій не збирався виступати. Тільки-но вийшло його «Весло», книга, яку одразу ж помітили й оцінили... Кандидатура перспективного автора значилася в списку претендентів на високу премію. І що ж? Олексій не витримує, стає за стільця, міцно, обіруч обхоплює поручень і каже, що він найбільше цінує в письменникові дві риси, саме вони притаманні Тютюннику й Гуцалу — мужність писати правду і глибоке відчуття національного в найвищому значенні цього слова. Яку тільки лайку зчинив тоді критик Лазар Санов, яку антирадянщину і який націоналізм відкулував цей погромщик! Присутні мерщій розлізлися, позникали, хто куди. Три дні «зухвале обдарування» по кілька годин розпікали на розширеному засіданні партбюро. Змушували покаятися, виступити в пресі з осудом анти(якоїсь-там...) творчості Гуцала і Тютюнника. Не бачив своєї вини. І тоді майже на цілий рік ім'я Олексія Дмитренка зникло з радіопередач, з активного літературного обрію. Це й зрозуміло: в доповіді тодішнього голови правління СПУ на об'єднаному Пленумі творчих спілок було прямо сказано, що є серед нас такі, як-от молодий талановитий прозаїк, вчора його з обіймами прийняли ми до свого гурту, а сьогодні, бач, він ратує за повернення до критичного реалізму. І першим проривом у світ став для Олексія його нарис «Без цього — не жити...» (він же — в книгах — «Літорость») про натрудженого монтажника Чорнобильської атомної Івана Антоновича Бабицького. Нарис пильно, недремне читаний, прорешечений. І все ж, не приховуючи захоплення перед силою мирного розкріпаченого атома, автор встигає заронити і сумнів: «Зерно небачене, дуже й, зізнаюся, моторошне, як на мене: на півтори сотні кілометрів вище Києва (побіля Прип'яті, притоки Дніпра) в атомному реакторі спалюватиметься ядерне паливо...» І — через тривогу простих людей, котрі їдуть в автобусі в Чорнобиль — карбує крижано-білий біль і Хіросіми, і Нагасаки, і вчора незайманого, а тепер потривоженого поліського соснового бору... Це 1974-й рік, коли в пресі не проринуло жодних сумнівів...

«Весло», «Літорость», «Бунтують бджоли», «Рушники», «Сірі гуси», «Джерело під корінням калини», «Стороною дощик іде...», «Роси в полум'ї», «Опішня», «Земля небесна, або Дух у самому тобі»...

Вслухаймось у поетичність назв, у їх калиновосущітне розмаїття. Ще й ще заглибимося в їх тривожний зміст, у такий рідний для нас світ, де ми народилися, вирости, стали батьками, понесли з предківщини до дітей і внуків свою розчахнуту блискавицями і недолями душу. Повернімося незрадливими обличчями до змученої у віках (хто тільки не зазіхав на її землі — аж до жахного Чорнобиля) матері-України. Назовімся її єдинокровними синами й ніколи не будьмо безбатченками, яничарами-манкуртами, які поволі забувають і материзну, і батьківщину, і віру, і мову...

Любов і пам'ять. Хай будуть вони священними.

Шкодную, тільки ж не зможу втиснути свої думки до цього слова про двотомний роман «Пам'ять Долини смерті», який залишився за межами книги. Із тисяч і тисяч солдатів і необмундированих, що стояли на смерть дід лобастими Чикалівськими кручами на Дніпрі восени сорок третього, автор знайшов попервах одного — лейтенанта Пожарова. Та й той уже помер від розриву серця — не зміг, пишучи спогади школярам, удруге пропустити крізь свою душу війну. Так і впав руками і головою на друкарську машинку, на недописаний лист до кременчуцьких слідопитів. Людини не стало в сорок шість літ...

Цей пошук Олексія Дмитренка зрідні подвигу. Він знаходить, воскрешає із небуття до трьохсот солдатів і необмундированих. Чикалівка — вчора неперспективне село — враз оживає, виносить на стрімкі дніпрові кручі цілий гранітний меморіал, виборює своє право на місце під сонцем. І найпотужнішим поштовхом для усвідомлення себе в житті для тих, хто спізнав криваву Долину смерті, став правдивий, пекучий роман-пошук, що забрав в Олексія майже двадцять виснажливих літ...

Але не розповісти просто не міг.

Зазначу, для Олексія Дмитренка одним із найшанованіших сучасних прозаїків став Віктор Астаф'єв. У горнилі війни Астаф'єву також випало брати Дніпро. Незадовго до своєї смерті відвідавши в Києві тоді ще живого, але хворого Гончара, свого бойового побратима, Віктор Петрович розповів, як із того, з правого берега, з неприступних круч фашисти буквально «косили» зі всіх калібрів зброї наших солдатів. Вода в Дніпрі була крижана, одначе й вона закипала од крові. А коли течія зносила кров, то видно було дно. Напередодні в атаку кинули всіх. У сіряках, у куфайках, у ши-

нелюдинах. І тих, хто вмів плавати. і тих хто був поранений. І хто був убитий. Усі пішли під воду, на дно. Страшнішого видовища, як на Дніпрі, письменник більше не бачив: на дні річки рядами стояли солдати, люди з піднятими догори головами, чубами й руками, при повній амуніції — мертві ніби волали до живих: по-ря-ту-уйте!.. Течія ворушила їхні підняті руки, волосся, одіж, хилила тіла навсебіч...

«Пам'ять Долини смерті» пропікає душу наскрізь Усе в ній приголомшливе, майже фантастичне. Дивом уцілілий лейтенант москвич Пожаров підбирає в снігах майже замерзлу Євдокію-матір. І в це віриш, бо нічого в світі немає правдивішого за саме життя. Немає і бути не може. Про «Пам'ять Долини смерті», про створення цього дивовижного твору можна б написати, либонь, ще не один, не менш захоплюючий твір. Це були б сторінки трагедії людини у війні і війни в поколіннях у дні миру, сторінки виснажливих письменницьких трудів у прагненні розповісти про солдатів, про щойно мобілізованих, необстріляних, хто дні й ночі в пісках, відкритий, мов на долоні, витягував із круч на себе, «дражнив», «відволікав» озвірілого, озброєного до зубів ворога...

Такому романові, незаперечно, судитиметься довге життя. В ньому немає фіміама батькові Сталіну чи «бліндажам» воєнної пори Хрущова і полковника Брежнєва... Освячений суворою правдою простого солдата війни, у високохудожньому образному й мовному ошатті, твір набрав значимої літературної вартості, й не дарма «Долину смерті» Олексія Дмитренка видано в «Советском писателе», в Москві.

А я хочу ще бодай кількома словами обмовитися про його, може, найчитабельнішу, як на сьогодні, повість «АИСТ». Вона про українського хлопця, лейтенанта й поета Олександра Стовбу, якого брежнєвська політична сверблячка закинула в Афганістан, і він там, як колись на лясській палі Гонти, загинув у неймовірних муках. У Гонти, пам'ятаємо, ляхи з голови й зі спини дерли шкіру, просолили її й «одягли» на козака назад... А він при тому сміявся в очі королю та його шляхті. Ось про що я думав, коли читав страшну історію хлопця з нашого Дніпра в далекому Афганістані. Я думав про наших мужніх, красивих, незламних і незамінних синів, які без вини взяли на себе хрест провини й воскресли з пекучих сторінок.

До «АИСТа» дехто підійшов обережно, бо — «тема» ж, така собі, мовляв, підозрілість на «задану тему» (точніше скажу: на упереджену — по-перше, мовляв, армія; по-друге, Афганістан; по-третє, написана по-російськи.... — наче від того, що Шевченків «Дневник» чи російські повісті, чи поеми «Слепая» і «Тризна», написані в силу обставин чужою мовою, применшили ім'я Кобзаря. Атож: вищупування заднім числом «гріхів» і «огріхів».

Даремно. Невдячна справа.

У багатьох школах України (та й не тільки України) учні й учителі, не чекаючи реляцій з Міністерств освіти, не чекаючи підказки, самі взяли й запровадили «АИСТа» у свої програми для позакласного читання і вивчення образу Олександра Стовби, трагічно невмирущих доль хлопців. Тираж повісті за короткий час сягнув мільйонна примірників. У бібліотеках «АИСТ» — серед найпопулярніших книг.

«АИСТа» Олексій Дмитренко писав тоді, коли слово «Афганістан» промовлялося з острахом, мало не пошепки. Що вже казати про наших солдатів, яких «чорні тюльпани» привозили звідти в цинкових домовинах... І хоронили їх майже тайкома, не відкриваючи праху...

Додам, «АИСТ» — це також сторінка і письменницької мужності. Там, за гіркими перевалами Гіндукуша, автор пройшов шляхами не одного із своїх героїв, не раз на собі спізнав, що таке жорстока «неоголошена» війна. Несправедлива сучасна війна на чужій землі. Осколок ракети «земля — земля», а їх, тих ракет, аж дев'ять душмани кинули на місце, куди мав приземлитися літак, письменник прихопив із собою. Шарпкий, завбільшки з палець осколок... Як пам'ять про долю, що в останню хвилину відвела літак од прірви... «АИСТ», як ні один інший твір, додав Олексієві сивини...

І от: перше «Вибране». Розумію, автор свідомо залишив за його берегами і «Пам'ять Долини смерті», й «АИСТа»... Мабуть же, він певен, що сучасний, новий читач конче повинен зустрітися з прозаїком Дмитренком-молодим. Прикметно, свою першу збірку «Бо ти на землі — людина...» Олексій назвав рядком із відомого вірша, аби в роки офіційного замовчування Василя Симоненка нагадати читачеві про дивовижного поета, віддати своєму щирому другові слово подяки за незабутні зустрічі в юності, в непростих, крутих переломах... Та перша книжечка,

перенатрошена, переполовинена з'явилася тридцять сім років тому. За неї, а ще — за «Весло» та «Листок подорожника» прозаїк був удостоєний Республіканської премії імені Миколи Островського. Повість же «АІСТ» — це вже Державна премія Української РСР імені Т. Г. Шевченка (1987 рік)...

Який же він як людина? Як творець художнього слова? Як особистість? Тут на часі, гадаю, нагадати слова Олександра Довженка, записані в гірку хвилину життя 19 січня 1944-го року (мати Євдокія саме тоді самовіддано в снігах шукала Максима-батька): «Письменник мусить мати чисте, незлобиве і вільне від зла серце. Щоб оберігав свою душевну свободу і беріг її як дорогоцінний дар, що посилає доля небагатьом людям».

Це — мовби й про нього.

Бачу Олексія в Решетилівці, на порозі батьківської хати — як прекрасно про цю синівську ностальгію висповідався він у своїй «Землі небесній...»! Сидить він на теплих від сонця східцях чи захохреній призьбі, пропахлий смагою доріг, чує у всьому тілі втому і як вона поволеньки з нього висотується. Аж солодко мліють од того груди і руки, аж поколює в пучках. То від кулькової ручки і від друкарської машинки. Він уже й тут, в рідній оселі, — на картоплях, поміж гарбузищ, поміж дерев... — напрацювався. Але що то за праця, коли справжня виснага ще тільки починається, й він так довго не всидить, бо вже достукуються із серця в скроні якісь невловимі імпульси, хвилювання, ворущаються і наче б стогнуть слова... Тихо, одними губами наспівує (на прикрість, тепер уже світлої пам'яті) мати Євдокія, а точніше — бабуся Дуня своєму онукові «Летіла зозуля...» Та з такою вже ж добротою і ласкою тулить свіжого огірка до грудей, аж від серця дає його Олексійку-внукові, а потім, ніжна й сива-сива, струшує тиху мелодію з уст, мов ту долю, що в нього, у сина, вічно болить, обережно підхоплює в долоні, робить ними в повітрі якесь живе коло, живе коло з долонь, тягнеться до них губами, немов хоче зігріти, боїться впустити долю, щоб та не розбилася, не дай Бог...

Дивиться на матір голубими очима Олексій і надивитися не може: господи, та це ж вона, проста, свята і єдина, ночами не дає йому спати, чверть віку ходить за ним, куди б не ступив, про що б не подумав...

Його «Берегиня». Твоя, Моя, Його свята Мати, яка береже і примножує Добро, Любов, Злагоду, нашу Пісню і нашу Думу, наш Рід. Тих споряджає в дорогу, а Тих оплакує...

І як не згадати тут Володимира Винниченка, який заволодів душею Олексія ще в його студентські роки. Може, у найстрашніші для України дні 1918 року — 16-го жовтня, обпечений у терзаннях політик Винниченко записав: «Але ж як я скучив за писанням. Ніколи ні за одною коханою жінкою я не тужив так, як за тишею, пером і папером. Холодію, як уявляю, що я пишу». У блокноті під цими словами зазначено: «Петербург». Слова ті написані поруч із майстернею, де колись, замучений грудною задухою помирав Тарас Шевченко. Винниченко ж, фактично вигнанець із рідної України, їхав за кордон. Назавжди.

Гірка «традиція» великої української літератури. Вона ж, література, — свята наша Берегиня.

Роман в Олексія, нарешті, пишеться...

Пи-ше-ть-ся:

«Вітер тяг Ярину в невидлядному білому волокові — крізь колючу, вустюкувату хугавицю. Ноги вже не слухалися її, спотикалися й на рівному — і вона, здавалося, от-от упаде на вітер, а той усе тримав і тримав полонянку на пругких, наче гума, руках...»

Розумію, що в Олексія Дмитренка буде ще не одне «Вибране». Але друге — все ж просто немислиме без «Берегині». Його Берегині.

*Микола МАЛАХУТА,
письменник, головний
редактор «Літературної
газети», м. Луганськ*

Луганськ— Рашівка

От редакции

Редакция издательства «ЭВР» выражает глубокую признательность Александру Ивановичу Орту, человеку, благодаря неоценимой помощи которого издана книга произведений известного украинского писателя А. Дмитренко.

Александр Иванович Орт родился 4 июля 1948 г. в Украине, в Старобешевском районе Донецкой области (пос. Колоски).

С 1966 г. живет и работает в Ленинграде (Санкт-Петербурге).

В своей профессиональной деятельности прошел путь от рабочего до начальника Службы государственного строительного надзора и экспертизы Санкт-Петербурга.

Международный эксперт-строитель, получил сертификат в соответствии с международным стандартом ISO/IEC 17024.

Имеет классный чин «Действительный государственный советник Санкт-Петербурга 3-го класса».

На протяжении 40 лет профессиональной деятельности в сфере строительства постоянно работал над совершенствованием строительных процессов. Имеет три патента на изобретения. При непосредственном участии Александра Ивановича построены Гренадерский и Кантемировский мосты, спортивный комплекс «Юбилейный», СКК, Ледовый дворец, гостиница Прибалтийская. Освоены новые городские территории: Купчино, Рыбацкое, Ржевка-Пороховые, Гражданка, о. Долгое, Коломяги, Каменка и др.

Под его руководством построено более 100 км сетей водоснабжения и водопровода, которые позволили ввести в строй более 5 миллионов квадратных метров жилья для жителей Ленинграда (Санкт-Петербурга), десятки школ, детских садов, поликлиник и больниц.

За достижения в области строительства А. И. Орту присвоено звание «Заслуженный строитель Российской Федерации». В настоящее время в качестве профессора кафедры экономики СПбГАСУ он передает накопленный опыт и знания молодому поколению. Действительный член Европейской ака-

Зміст

Рудько М. О. Барви поетичного слова	3
Драч Іван. Детонація болю.....	4
Поезій різних років	5
Початися людиною з грози	5
Благословись, як день.....	7
3 можливих неможливостей	9
Море, шалене море	14
Тече Дніпро	15
Наснився, сину ти	17
Благословення	24
Кривава Мері	29
Обірваний сонет	33
Хай, нене, кращі кулі злі мовчать	34
Виривай моє серце з грудей	35
Народжуюся в синові	36
Ти материн	39
О доле клечальна	40
Над ополонкою	42
Дрімає мій народ	44
Де-юре і де-факто	49
Під доленосність	51
Смерть коваля	54
Черкаська осінь. 1962 рік, санаторій «Україна»	57
Тільки це не марево	62
Порви!	64

Згасають ніч і день	65
До поезії	66
Мій рядок зачекався	69
Расулу Гамзатову.....	72
Поїду я в Італію	74
Пригорщ інтимного	76
Трійця	77
О скелю ламає весло	79
Здрастуй, Полтаво!	80
Щедра осінь	81
Якщо ти любиш.....	82
Забудь про гріх	83
Любове тайна – явна моя муко	84
Космічний сніп	85
Трунок євшану.....	86
Чому?!	87
Ти запитуєш – знав?	88
Мов сніп	89
Там, де спав я	90
Кажуть, що бувають люди зі страху	91
Іди, кудись знайди	92
Лаконічні перецвяхи	94
Сине	94
Твій сон, мовби дощ	95
Морозом злим	96
Акросонет	97
І син, і мати, і дружина	98
Оріанна	99
Цинк	101
Останні в море кинув мідяки	102
Поверни	103
Загіркнув мед	104
З циклу «Одкровення»	106
Витчи мені, доле	106
Забреду, заблукаю	106
Вип'ю склянку вина	106
Сензала (Поема).....	107

З перекладів та переспівів.....	130
Жан Діпре (Франція). Жила собі сірничинка.....	130
Володимир Вернадський (Україна). В герці за волю	131
Олжас Сулейменов (Казахстан). Ніч у пустелі	133
Розглядаючи карту землі	134
Імена	136
Розкопки в зоні Шар-Даринської водойми	137
Омар Султанов (Киргизія). Гірські акварелі	140
Расул Гамзатов (Дагестан). Три жінки	146
Майя Румянцева (Росія). Прилинь, як сон	147
Насирдин Байтемиров (Киргизія). Бандура	149
Олександр Стовба (Україна). Метеорита розчерк синій	150
Що вічне – гроші а чи слава	150
Я прийшов, як ошалілий гунн	151
Є неземна, своя краса	155
О краю мій!	156
Величний плин Дніпра	157
Метеорита розчерк синій	157
То що ж робити?	158
Як слово «смерть»	158
Покажи мені шлях додому.....	159
Тече між пальців час	160
Синява небесна скрізь	162
Вода джерел	163
Чи порівняю всю красу земну я	164
Зозуля	165
До підлості совість не спуститься.....	167
Не потривожмо тишу лісову	168
Лора, Лорієтта, Лорентина	169
Звичайний день війни.....	170
Микола Малахута. Біль, який не минає ніколи	172

Литературно-художественное издание

Олексій Максимович Дмитренко

ШОРСТКА МОЯ ОТАВА ЗАЦВІЛА

Компьютерная верстка И. В. Фёдоровой

Подписано к печати 18.12.2007. Формат 70×100^{1/16}. Бумага офсетная.

Усл. печ. л. 17,5. Тираж 1000 экз. Заказ 1231

194292, Санкт-Петербург, 3-й Верхний переулок, д. 6, к. 1.

Институт проблем экономического возрождения.

Электронная почта evr@sovintel.ru

Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Техническая книга».

190005, Санкт-Петербург, Измайловский пр. 29.